

АРХИВ

A. L. K. OJ. I. MƏRQƏZI və  
BAQY KOMITƏLƏRİNİN  
OJƏNCLƏR TARIXİNİ  
ƏOJRƏNƏN KOMISIYƏ

K. L.

INKILAB  
OJRDABƏNDƏ

1929

(BAQY KOMSOMOLYNYN

329.14:331.3(47.924):92

4 - 97



1929

Butun dünya qələblərini bir bəzmi

**АРХИВ**

3KCM

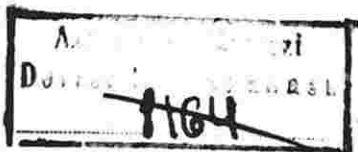
K. L.

Λ II

14734

# INKILAB QIRDABANDA

(BAQL KOMSOMOLYNYN FƏALIJƏTI  
HAKKLND A XATIRƏLƏR)



02993

AZƏRNƏŞƏ

Baq - 1929

AZƏRNƏSR mətbəəsində basıldı  
Baq, Balşoj Marskoj və Kras-  
no Presnensqi quçələrin tinində  
№16/36. Baş Mətbəyat Mudirliqi,  
№ 3055, sifariş № 489, səjə 2000



10/18

## MUKƏDDƏMƏ

Baq, komsomolynyn inkilab tarixi təəssüflər olsyn qi, by vakta kədər çök zəif təsvir edilmizdur. Joldaz K.L.-ın xatirələri canlı və populyar bir əqildə olaraq çök maraklı material verir. By, devrlərin tarix və təhlilindən ibarət olmajıb, bəhqə muəllifin özünə çök mə'lym olan tarixin bə'zi parçaları,ın canlı və həkiki heqajəsidur.

Joldaz KL-ın maraklı və hər bir adi komso-  
molçy və qənc izçinin anlajacağı bir tərzdə jazıl-  
mız və qiçiq bir həcimdə olan by əsəri, komsomo-  
lyn tərbiyəvi izlərinə bejuq xidmət qəstərəcəqdur.

Komsomolyn tarixi, komsomol uzvlərinin kəh-  
rəmanlık və fədaqarlıqı ilə dolydyr. Joldaz K.L. öz  
xatirələrində obyektivliqə riəjət edərəq, ilq planda  
ajrı-ajrı əxsisijətləri dejiil, bəhqə təzqilatın, gry-  
pyn, kollektivin qərmuz oldygy izləri daha ajdın  
bir syrətdə qəstərir. K.L. əsərində, komsomolyn fir-  
kəyə necə qəməq etdiqini və həkikətən onyn «z ə r -  
b ə l i g r y p y»oldygyny ajrı-ajrı misallar ilə  
olarak çök ajdın bir syrətdə qəstərmizdur.

By qitabçanın fiqir və mək-  
sədi, ə z o k y c y l a r ı k a r ə l s i n d ə :

hər hansı jeni inkilabi işdə həmişə də iləri də olmaq, firkənin zərbəli gropy olmaq, qıçiq də olsa, laqin hər bir sosializm işində kabakda dymnak məsələsi- ni koymakdan ibarətdur.

E'tiraf etməq lazımdyr qi, muəllif öz vəzifəsini lajtkınca jerinə jetirərəq, həmin qitabçanın qutləvi okycylardan ötru həm fajdalı, həm də maraklı ol- masına var kuvvəsilə çalısmı,ədyr.

Əlbəttə noksanları da jok dejildur, by noksan- lara səbəb, muəllifin ilq dəfə olaraq by qibi əsər jaz- maga baalamasıdyr, laqin əsərin musbət cihətləri oyn ajrı-ajrı kısıyrlarını tamamilə örtur, by qitab- çanı hər bir komsomolçyja və hər bir qənc işçijə ciddi syrətdə tevsijə ediriq.

**A.L.K.Q.I. Mərqəzi və Baqı Komitələrinin qənclər tarixini öjrənən komisjasi.**

## MUƏLLIF TƏRƏFİNDƏN

Azərbaycan Lenin Kommyist Qənclər İttifakı, mevcud oldygy muddətcə, işçi və qəntli qənclərin qutləvi bir təşqilatı, oldy. İttifakın bir çok uzvləri Baqı Komsomolynyn tarixini, bilxassə 1920-ci il ap- relinə kədər olan maraklı devri o kədər də ajdın tə- səvvur etməjirlər. Halby qi, hər bir qəhnə komso- molçynyn xatırında ittifakın zanlı, inkilabçı, fəalij- jəti hakkinda daima xatirat vardyr. Baqı Komsomolynyn zənqin inkilabçı tarixini ən xırdə təfsilatı- na kədər həmin xatiratdan üzəltməq olar.

Əz joldaşlarımız, fəalijjətsizliqdə məzəmmət edərəq, mən öz xatiratımı, jazmagı, kərara aldım. Umyd edirəm qi, inkilab və əqsi-inkilab illərində komsomolyn fəalijjətini izah uçun by xatirat jararsız və maraksız olmaz.

Mən öz xatiratımı, Baqı zəhəri və onyn rayon- ları işçi qəncləri ittifakının rəsmi təşqilat tarixi olan 1918-ci ildən dejil, bəlqə bir az iləridən 1917-ci ildən baslajıram. Ona qərəə qi, 1916-cı il jerli qənc- lər hərəqatı, uçun qənclərin hərbi səfərbərliqlə və 1917-ci il qənc çapçılarının tə'tililə xarakteriqdur.



Dogrydyr 1916 və 1917-ci illər içki qəncilər ittifaqı mevcud deyildi; lakin kejd olynan hadisələr onyn bəyubub mejdana qəldiqi bir zəmindur.

Əz xatiratımı kuvvəmin çatdıgı kədər canlı heqajə tərziyə verməqi intixab edərəq, təsvir olynacak hadisələri haman xatırlımda kaldıgı, canlı və ajdıncə bir zəqildə verməq istərdim.

Təcribəli jazıçılardan olmadıgım qibi, icab edən hazırlıqda da maliq olmadıgımdan, xatiratımda byrakılımlıq olan səhvləri iləricədən kəbylla, onlarıñ əfini rəca edirəm.

## İmperialist muharəbəsinin sonu

### I

....Almanlar çar Rysjasınıñ səhərlərini bir-bir dytarak rysları sıkdırdırlar. Daxili vətənpərvərliq istinadını, gəjib etmiş olan Nikolaj ordysy dağılmakda idi.

Ordynın arkası cəbhədən kaçıq fərarilərlə dolı idi. Onlar və onlarla barabar cəbhədəqi kiçiklər kardazı-kardaza kıldıran muharəbənin kapitalist mahijjətini anıajarak muharəbənin dəjandırlımasıñ, və muharəbə mukəssirləri üzərində muhaqəmə jayımasıñ tələb edirdilər.

Petrograd inkilab hadisələri cəzyrdy. Rysjanıñ başka sənaje səhərləri də, o cümlədən Baqı səhəri də hərəqətə qəlirdi.

Polisin xəfijjə zə'bəsi öz kyllıçylarınıñ sağına artırdı. Baqının içki məhəllələri casyslarla dolıdyrdy. Casyslar hər tərəfə byrynları, sokyrdylar... İçki qutləsinin danıqılma kyllak verirdilər.

Baqı zahirən rahat idi; nəzərə elə qəlirdi; lakin əsil həkikətdə fırtına hazırlanırdı. Romanov xanədanına və onyn jerli jardımcılarına karzı bəslənən

ədavət və nifrətin juqsəq dərəcəsinə anlamak və hiss etməq üçün səhər əhalisinin hisli paslı, hissəsinin həyat və əfqarını dinləməq və ona qəz qəzdirməq lazımdı.

Zavodlarda, mə'dənlərdə və e'malatxanalarda səhər jeməqi və nahar zamanı diqbaş inkilabçı dənizçilər olırdı. Tənəffus və istirahət saatlarında sajsız-hesabsız iğticaklar olırdı. Cəzəmədə olan inkilabi həyat hər qəsi burujurdu, hətta daima suqıt edənələr belə hərəqətə qəlirdi. Həyat odly lav silabi qibi öz hədəfinə dogry qədirdi. Məsələnin həlli jəkilnəzirdi.

## Jeni səfərbərliq hakkında ilq xəbərlər

### II

Akşam zamanı idi... Zavodların kılak dələr fitləri havanı jərək, izin bitdiqini xəbər verirdi.

Qundəliq idən jorylmyz koca və qəncələr, jaglı, qəhnəq içində əllərində bəz sapılca, zənbil və qisələrlə biri-birinin dalınca zavod darvazasından çikarak istrihətə jənəldilər.

Dunənqi qundən fərqli olaraq by qun iççilər zavodda jeni səfərbərliq hakkında qəjeərlə nahat olmyzdylar. Zəjeərlə çətinliqlə inanılırdı. Hər qəs bilirdi qi, kabakqlı səfərbərliqlərlə silah dazımaga kabil olan insan ehtijati, tamamilə tuqən-

miydi, «Krestiklərdə» alınmıydı. Zəjeərlə dəbər-dilmiz olan iççilər belə duzunurdular. Onlar by zəjeərlərin təsdikini aktararak, quçələrin quncundə jəjeərdilmiyə olan hər nev' qagızları, dikkətlə qəz-dən qəçirirdilər.

—Tindəqi izdihamı, qəursən, deyə qəncə zavod iççisi barmagilə qəstərdi; bəlqə əmrnamədyr, deyə iqincisi ilavə etdi.

—Vaska qədəlim, bizə ajiddur.

Grizkanın qəstərdiği Balaxansqi və Krasnovodsqi quçələrin quncundə izdiham butun dikkətini cəlb etmiş, bə'zən də haj-qujlə danızan canlı, tıkaç təzqil etmişdi.

Izdiham, bərqdən okyanı dikkətlə dinləjirdi, Vaska və Grizka əsqərliqə çagırılanların təvəllud ili sadılanan jeri dikkətlə sejr edirlər. Izdiham azalarak, jenidən bəjurdur.

Toplanmıy izdihamın danıziği parysinadan paltar qejmiş olan kəddi-kamətli bir qəncin qəsəjin bağırtısilə gəflətən pozyldı.

—Bəs mən koca karını nə edim. Kardaşımı öldurdular. İndi də mənə almak istəjirlər. Bəsdur, da-

1) «Krestiklər» iqinci dərəcədə olan xalk ordysına dənirdi. Onlara by adın verilməsi səbəbi o idi qi, onlar başka ordy hissələrinə fərqli olaraq qəorqi kresti əqlində kəkərd təkirdilər. «Krestiklər» jaalı, adamlara mənsyb olaraq bynlar ordyja zəryət zamanında alınrdılar, həm də ordy arkasında hərbi xidmətlər üçün karaylıq, dəmir jol muhafizi və sajr izlərdə istifadə olınyrdılar. Daha asyde olan by xidmətlə onlar cəbhə kit'ələrinin duzmənənə munəsəbatına səbəb olırdılar.

ha axmak adam jokdyr. Qetməjəcəqəm, qetməjəcəqəm.

—Heç gəm jemə; Baqı,da alı, Biləcəriyə aparacaklar; oraja jetizdiqmi, aganı, allah saklasın, de-jə Baqı, qəmi tərsənəsinin qurəqli kazançısı, təsəlli verirdi. Muftəxorları, mudafədənsə, fərarı, olmaq jaxıdyr.

— Daha bəsdur, onsyz da əlillər çokdyr.

—Bəsdur, dejə izdiham içərisindəqi qəncələr əsəbi bir syrətdə bağırlıdırlar.

Əqər nevbətdə dyran gorodovoj və kazak dəstəsi izə mudaxələ edərəq toplananları, kovmasa idi, qet-qədə artmaqda olan həjəcanın nə qibi bir zəqil alacagını, səjləməq çətin olyrdy.

## Isjan! Talan!

### III

Səfərbərliq hakkında əmrnamada qəstərilən uq qunluq hazırlıq muddəti qeçdi.

19 jəzli çağırız qəncələri by qibi hallarda qəzib sərxozlyk edərəq çağırız qədirdi (by 1897-ci ilin son səfərbərlijidir).... Garmon titrəq bir səslə zırlı-dajır, Saratov garmozkasi, ahənqdar bir səslə bağırlı. Əqsərən erməni və qurculərdən ibarət bejuq bir xalk qutləsini ardına salan zyрна səsi ətraftı, burujur. Çıgırıtı-bağırtı, səqüz, mahını və mysiki biri-birinə karızarak anlaşılmaz bir qyrylty təzqil edirdi. Minlərcə xalk qutləsi içərisində qah byrada, qah

orada dajirələr təzqil olynyr, ortada rəks edənlər mysiki ahənqinə yjgyn bir təzədə əl vyryrlar.

Qəstərilən talan hadisələrini, jenə haman 1917-ci ildə, bir kədər sonra, əzrak çətinliqləri uzundən polis provakasijası nəticəsində bəz verən bejuq talan ilə karızdır, mamalıdyr. Jykarızda qəstərilən talan qeniz mejdan almadı, by talan həqumətə tabe' olmamak zəminəsi uzərində olaraq əsqərliqə alınanların jol qədərqən zylyk salamalarını nəticəsi idi.

Xalk qutləsi Telefon quçəsilə hərəqət edərəq, tindən o biri quçəyə dənərəq daha bejuq bir qutlə ilə karızır, həmin qutlə vagzala jakın mejdanlarını birində toplanır; by mejdanların birisində dəz divarla ihətə olynmıyız bir həjət vardyr. Byrası—əsqərliqə çağırılanların toplanız mintəkəsidur.

Telefon quçəsi və ona jakın bəzka quçələr, bağıran insan səhlə dolmyzdyr. Əsqərliqə çağırılanlar kardazları, ataları, bacıları, anaları və joldazları ilə itaətsizlər orgijası təzqil edirdilər.

Nəvbətdə dyran gorodovojlar qizləndilər.

Bəzka səfərbərliqlərdən fərqli olaraq, byrada vətənpərvərliqdən əsər belə jokdyr. Əsqərliqə çağırılan qəncələr və onlarla barabar, onları muzajəət edənlər, əzlərindən çıkarak qəzlərində rahatsız əsəbli bir atəslə duzmən çar kyrylyzyny jer uzundən silib atmaga çalırlar.

Jerindən dəbərdilmiz Baqı «alçaklarını» qefi majəzasını pozmaq uqun bir təqan, bir qibrit la-

zım idi. By təqan kapıldı. Qım isə davam qəturmə-  
jərəq var kuvvəsilə gastronomija magazasını, zizə  
kapısını, bir odyın parçası, kolazladı. Odyın vızıl-  
tilə ətrafa səpələnən zizə karıntı, larilə barabar, ma-  
gazanın içərisinə duzdu.

Bazlandı... trax... tax... din... diz... tr... r... lə—zizə  
parçaları ətrafa dağılır, kapılar dağılır, mejvələr  
və gastronomija ajaklar altına səpələnir. Izdiham  
gəzəblə bağıraraq, səqərəq, onları vəhəicəsinə  
rəks edər qibi ajakları altına salır. Kan içənlər!...  
Muftəxorlar!.. Vyr!... Vyryn onları, dejə səslər ezi-  
dilirdi. Byrada hər zey məhv edilirdi. Laqın qimsə  
talan etməq fiqində dejildi.

Korkak casyslar biri-birini basarak qizlənməqə  
tələsirdi. Duqanlar bir dəkikədə kılınmış oldy—və  
ancak izdiham, duqan sahiblərinə təsaduf etdiqi jer-  
də, onlar duqan və magazalarını, açıq byarakarak  
canlarını qəturub kaçırıldı.

Ajakkabı, larını, surujə-surujə xaç çəqərəq və  
bir para anlaşılmaz sözlər səjləjə-səjləjə simizka  
satan karı, tələsiq bir syətdə tində daldalanmaga  
can atırdı. Bynyn ardınca bəjuq çaxnaşma içərisin-  
də bir çök bynyn qibi simizkaçılar, papros satanlar  
və sajiir ajak ustı alverçilər kaçmaqda idilər.

Talan... Talan... Talan... dejə ağızdan-ağıza  
səslər ezidilirdi. Çök qəcmədi qi, by hadisəni butun  
zəhər bildi. Nizamsızlık zəhərin başka hissələrinə  
də jajıldı; bə'zi jərlərdə əsqərliqə çağırız jerindən

qənarında, by haldan istifadə ilə, talançılar izə bazla-  
dılar.

Saratov garmozkası, əvvəlqindən daha artıq  
zırıldajırdı. Otyryb kalkarak, çök məharətlə fiq-  
məli və tokkasız bir qəjnəq qejmiş qənc dajirə içə-  
risində rəks edirdi.

Xalk qutləsinin çökdan bəri jıqılmış olan na-  
razılıqlının bir sel qibi akıb dazmaga bazlaması,  
təq-təq alverçilər üzərində hər gəzəbli diyanından  
başka bir zey olmaıacağı, qibi qərunurdu 1).

Laqın jok...

Mejdanlarda, xalk arasında, muxtəlif jərlərdə  
vərəkələr jajıldı. Intibahnama, intibahnama dejə,  
qutlə onları qəjdə kapırdı. Vərəkələr bəjuq bir dik-  
kətlə bərqdən okynır və dinləjənlərdən bəjuq bir  
dajirə təzqil edirdi. Gəflətən izdihamın lap ortasın-  
da sadəcə kajrılmış kırımızı, bir bajrak zahir oldy.  
Qım isə, marseljeza okymaga bazladı. Mutəzəqqil  
bir syətdə numajiz etməqə dəvət edən bir nitk  
ezidildi; laqın umymi kargazalık, natikin səsinə  
qəsdı.

—Kazaklar... Kazaklar... dejə izdihamda səslər  
ezidildi.

Kazaklar qərunərəq gryplara ajrıldılar, quçələr-  
də qəzərəq izdihama jajınləzmadılar.

1) By son səfərbərliq, mənim fiqrimcə bolşeviqlər fə-  
alijətinin nəticəsini qəstərir idi. Firkənin Baqı təzqilatının  
təsvir etdiqimiz səfərbərliq devrindəqi fəalijəti konkret bir sy-  
ətdə nədən ibarət oldygy, o zaman hələ 17 yaşlı, bir qənc ol-  
dygym uçun mənə mə'lym dejildi.

—Korkdyılar... muftəxorlar, dejə izdiham bagır-  
makda dāvam edirdi. Jenidən marseljeza okyndy,  
jenidən kırımızi dəsmallar zahir oldy, jenidən qus-  
tax nitklər səjləndi.

Vagzala jakın mejdanlarda on minə kədər  
adam taoplandı. Quçələr, dalanlar, quçə kapıları,  
adamlar doly idi. Evlərin damında sık-sık toplan-  
mış adamların ağırlığından damların batacağı  
korkysy var idi.

Kazaklar jenidən zahir oldylar. By dəfə hissələ-  
rə ajrırlarak, mejdanları ihatə edən quçələrin hamı-  
sında qorundulər. Ha belə zandarmalar, atlı və pi-  
jada gorodovojlar mejdana qəldi.

Mejdanlarda qyrylty davam edirdi. Kocalar və  
qəncələr kızlar və oqlanlar, əllərində duqunçələr və  
sandıqçalar oldygy halda, biri-birini itələjərəq, ba-  
sarak, toz kalkızlrdırlar. Qunəz, əsqərliqə çagırlı-  
mış olanların aqılk sinələrini və kırılmiş baqları-  
nı amansız bir syrətdə jandırlırdı.

Zyrnanın zırlıtısı, garmozkanın bagırıtısı,  
mahın, aglama, bagırma və gorodovojların fitləri  
dəhşətli bir qyrylty təzqil edirdi. By kargazalk içə-  
risində izdiham arasında «Bəsdur ojnadtıgımız»,  
«Bəsdur kən içənlər», «Əz kən içən çarımız, əzu-  
nuz qedin mudafəə edin» səsləri kylakları dəlırdi.

Kazaklar, zandarmalar və gorodovojlar mejda-  
nı ihatə edərəq, juq vagzalını xalkdan ajırdırlar. By  
vagzala çagırıtız mintəkəsindən qeçən kur'ə əfradı-  
nı byrakırdırlar.

—Rədd edin! Rədd edin!—dejə damların birindən  
«koçak» bir okolodoçnik, izdiham arasında zahir ol-  
muş kırımızi bajraqı qəstərəraq bagırıldı. Rədd  
edin, dejə gorodovojlar da təqrar etdilər. Tufənqlə-  
rin çakmakları zakkıldadı. Damda izdiham çırıldı  
və bagıran okolodoçniki quçəyə atdı.

Əlində dəz oldygy halda izdiham heç saqit ol-  
madan mukabil tərəfdən hərəqat başlanmasını qəz-  
ləjirdi.

Kur'ə nəfərləri, əsqərliq mintəkəsindən qeçib  
juq vagzalı mejdanında bylynyrdylar. Muzajəət  
edənlər arasında çaknazmanı qərəraq, kur'ə nəfərlə-  
ri gorodovojların təzqil etdiqləri hasarı kırıb, izdi-  
hama kozyldylar və izdihamla birliqdə bir saat son-  
ra əsqəri katarın jola duzəcəqi juq vagzalına hu-  
cym etdilər.

Kazak və zandarmalar atlarını tərpədəraq, mu-  
zajətçiləri kur'ə nəfərlərindən ajırmaga çalızdırlar,  
laqin muvəffək olmadırlar; əsqərlər vagzala sokyı-  
dylar.

Vagzal kapısı janında bir neçə dəz atarak ka-  
çanlar, izdihamın hucymyny saklamak istəjən iqi-  
ci okolodoçnikin başını jardırlar.

Tufənqələrin çakmakları jenidən zakkıldadı.  
Byna isə kur'ə nəfərlərinin tələsiq bir syrətdə jer-  
ləzdirilmiş oldykları, katarın jola duzməsini xəbər  
verən zənq səsi mane oldy.

Akzama jakın idi... Uçuncu zəng... fit. Parovoz qəhildəjərəq jola duzdu və muharəbə etməq istəmən inkilabçı ryhly qəncləri qəturub apardı.

Anaların qəz jazları, arvadların özündən qətməsi, yzakların imltisi, fit və parovozyn dytgyr səsi qəsildi.

### Fərarilər

#### IV

Əz arzı və e'tikadlarını ziddinə olaraq sağlam jaradıçı kuvvəyə malik olan qənclər, by ağırlı havalı, hejvan vagonlarında onları haraja kəvdyklərini qəzəlcəsinə duzunurdular. Bəjnlərdə; Nə uçun? Qimdən ötru? syalları dolazırdı.

Katar Qəzə jarım stansijası, sonra Biləcəri, Xyrdalan stansijaları qəçərəq bəzalı. Bir neçə saat byndan kabak, çək dikkətlə isti vagonlara jərləzdirilən kur'ə nəfərləri karzıdaqı stansijalarda qutlərlə katarı tərq edirdilər. Təcrid edilmiş olan karayl, kaçanların karzısını ala bilməjirdi. Son çağırılış qəncləri təj'in olyndygy jərə qedib çatmadan, dağılmakda olan çar ordysynyn fərariləri sırasına qeçdi. By fərarilər həmişəqilərdən dejildilər. Onlar mevcyd usyli-idarə ilə aktiv mubarəzə aparırdılar. Onlar vətənpərvərliq zəhərilə məhqəmlənməq istəjən Nikolaj həzərətini son təzəbbuslərini klırdılar. «Din, çar və vətən ygyrynda» əfari, bəz bir səsdən ibarət olyb kaldı.

### Fevraldan Oktjabra dogry

#### V

Inkilab hadisələrinin sur'ətli bir syrətdə qədizi Baqlının çar jardımcılarına hazırlıksız jakalajı. Raspytin və onyn tacidar joldazı, hakındaqı xəbərlər durust saqit olmamı, dyma kalmagalı hakında və sonra Fevral inkilabı barəsində jeni xəbərlər qəilir.

Baqlı polisi mukavəmət qəstərməq təzəbbusunə olmajır. Karayllar, gorodovojar gajib olyr, zəhər həqumətsiz kalır. Baqlı dyması canlanır. Bir çək firkələr zuhyr edir. Program, muracətnama və dəvətnamalar sel qibi aktır izçilərin bir hissəsi zəzılır, dosty və duzməni qim oldygyuny, qim onyn e'tibarına məzhər oldygyuny bilməjir.

Kara zəhərdə Nobel izçilərindən klırlımlı, gvar-dija təzqil olynyr. Zəhərdə Internasjonal bir alaj və firkə musəlləh dəstələri təzqil olynyr.

Zyralar idejast, galib qəilir... 1-ci Baqlı İzçi, Əs-qər və Matros Numajəndələri Zyraı, təzqil olynyr...

Izçilər çara maxsys sliah anbarlarından alınmış vintovkaları, təmizləjirlər, izçilər tələsiq bir syrətdə hərbi xidməti və hərbi texnikanı, əqrənirlər.

Hadisələr iləriləjir, Fevral inkilabı saraltı solmakda və proletar inkilabının al-klırlımlı, oktjabra odly nəfəsi hiss olynmaqda idi.

АЗЕРБАЙДЖ. ЦЕНТР.

آذربایجان مرکزی دولت کتبه

ГОСУД. БИБЛИОТЕКА



Musəlləh proletar kuvvəsi artırdı... İnkilabi hadisələrə cəlb edilmiş olan işçi qəncilər xaqi rəngdə olan kızıl əsqər əlbəməsini qəymislərdi.

## Qələbəç komsomolçular

### VI

Çapçılar Həmqarlar Cəmiyyəti 1905-ci ildən mevcuddur. Poligraf istehsalı, işçilərinin təzqilat və həmrəjliq məsələləri 1917-ci ildə yeni bir zey deşil idi. Bil'əqis çök vakt çapçılarının galibijjətilə bitən iktisadi tə'tillər, təzqilat və həmrəjliq zəryətini qəstərirdi.

1917-ci ildə çap istehsalı işçilərinin son tə'tili galibijjətlə bitdi. İz sahibləri məzaları artırdılar və hər nə kədər təəccublu olsa da by artımı, murəttib zəqirdləri (razborziqlər) və kismən 3-cu kategoridən olan murəttiblər almadılar. Daha dogrysy by xusysda qəncilər ynydylmyzdy. Tə'tildə muttəhid bir syrətdə iztiraq etdiqlərinə bakmajarak, onlar jaddan çıkarılmızdı. Qəncilər, tələbin hamıdan ötru məaza %%ilavəsindən ibarət oldygyny bilirdilər.

Daha cur'ətli olanlar acı bir syrətdə dogrydan da sahibqarla olan son daizıklarda bizi ynytmyzlar, dejirdilər.

Qıciq, «kompromisli» bir quzəst, çapçılarının qənc urəqlərini jandırdı. Onlar duzqun tə'lim, ysta və zəjjirdlərin insancasına rəftarı, ygrynda dəfə-

lərlə onları'n tətbik etdiqləri mubarəzə metodlarını, xatırlayırdılar. By qibi mubarəzə metodları, qəncələrin kollektiv tələblərindən və by ygyrdağı, çıkiçdan ibarət idi. Mubarəzə təzqili çök sadə idi, zə'bələrdə muzavərə aparılır və öz tələblərini baz ystalara jetirməq uçun numajəndələr ajırdılar; iləri surulən tələblərə əncam verilmədiqdə izlərini atır və izdə jybanırdılar (bir nev' İtaljan tə'tili).

By fiqirlər ibtidada ajrı-ajrı cur'ətlilər bazında dogyr və sora butun kollektivin rə'ji olyrdy. Qəncilər həjəcana qəlirdilər. Həjəcanı, bejuqlər qəturduilər. Bejuqlər arasında məsləhət təqən dostlar oldygy qibi, qəncilərə qulən və oları, öz qucsuzluqlərinə inandırmaga çalızan duəmənler də var idi.

Məaz uzərinə ilavəyə, öz hakını, tələb etməq arzısı, ustun qəldi. Səhər zamanı, iz bazlanmadan bir saat əvvəl, 1-ci Mətbəə Zirqəti mətbəsinin həjəfində toplanan binəsib edilmiş qəncilərin jıgıncığı vake oldy. Jıgıncakda bir para başka mətbəələrin numajəndələri də iztiraq edirdi.

—Bizim zəjjirdlər tə'tilini sınamak lazımdy.

—Biz də jardı'm edəriq, deyə başka mətbəə joldazları izhar edirdilər.

Belə cəsərətli təqliflərdən sonra «baz ystanı deqməq», «nabory dağıtmak», «izi jybandırmak» qibi qəhnə mubarəzə formaları ortadan qəturuldu. By formalar hətta muzaqərə belə edilmədi.

Sahibqarı'n e'tibarsız sevimlilərindən danıçmağa başladılar qı, bynlar tə'til zamanı ztrejxbrexer

olacaktılar. Bizim tələbləri sahibqarlara jetirməq üçün iqi nəfər və bir nəfər də mətbəə əb'ələri əjirdləri arasında əlakə üçün numajəndə seçdiq.

Muəssəsədə izin başlanmasını xəbər verən zənq çalındı. İlə başlajarak, biri-birimizə baktır və qəzlərimiz seçilmis numajəndələrin hərəqətini tə' kib edir.

—Verdiq... verdiq... deyə numajəndələr xəbər verir.

—Aldı... heç bir əej demədi... qetdi kontora....

Qəzlərimiz kontoryn pəncərələrində kaldı. Ora da bəz ystanın mudirlə muzavərəsi vake olyrды.

—Qədin cavab alın, deyə səbirsiz numajəndələri tələsdirirdilər.

Seçilmis olan iqi nəfər korkak bir syrətdə juqsəq boily, qəzlərində ejnəq olan tərtib əb'bəsinin bəz ystasını janına qetdi.

—Cavab verirsiniz.

—Nə cavab?

—By...hə...maaza ilavə hakkında.

—Heç bir ilavə jokdyr. İstərsəniz izləjin, istərsəniz izləməjin,—deyə ejnəqli kət'i cavab verdi.

Nahar üçün tənəffus zamanında jenidən toplandıq. Tə'til edilməsini kərara aldıq və mətbəələrə joldaşlardan bə'zilərini qəndərərəq, bizə jardı, m etmələrini rəca ejlədiq. 3tejner və Kynici mətbəələrinin də qəncləri bizə bakarak, həjəcana qəlirdi. Tə'til umyimi və muttəhid olmaqta təhdid edirdi; laqin

həmqarlar ittifaqları byna mane oldy. İttifak tə'tilə mudaxələ edərəq, bizi əzilə razılaşdırılmamış hərəqətlərdə bylynmakda ittihat etdi. Bizim bütün bəzçılarımızı topladı. Nəjə, nə üçün... deyə sorgy başlandı.

—Siz maaza ilavə aldıңыз, biz almadıq. Bizim ona hakkımız sizinqindən az dejildur... Biz məjər tə'til etmədiq... bizi ynytdynyz... deyə qənc tə'tilçilər kızarak nevbə ilə bağırırđılar.

İttifak idarəsinin iclasında nə qibi bir kərar kəbyl edilmis oldygy ny durust xatırlamajıram; laqin bizim iqi qunluq tə'tilimizin nəticəsi galibijət oldy. Qənclərin maazını artırdılar. By artım bəzka mətbəələrə də əamil oldy.

Həmin maraklı hadisələr içərisində mətbəədə izlərimizi byarakarak çapçılar ittifaqı binasına dəstə ilə qəlməmiş də az maraklı dejildur.

Biz hadisələri duzunur və qələcəq hadisələr üçün əzumuzu məhqəm saklajırdıq. Bizim maazımız üzərinə kəyni olan ilavəni bizə vermədiqde, bizi ynytdykda nə ejləməq lazı, m qəldiqini biz bilirdiq. Biz əjricə olaraq çıkı, da bylyndyk və bynylla da əz munasəbətimizi həmqarlar ittifaqları rəncidə edənlərinə qəstərdiq. Bizim tələbləri ədəməq istəməjən administrasijaya kəzə, nə ələməq lazı, m qəldiqini biz bilirdiq—izlərimizi byarakarak qənclərin tə'tilini e'lan etdiq. Biz ətrejbrexerləri iz bəzından qəurməq lazı, m qəldijini bilir və onlara tevsijə və təhdid məqtybları qəndərirdiq.



Laqin çapçılar həmqarlar ittifaqlarında, jə'ni muəssəsə xaricində tətilçilər vəzijətində oldyymyz zaman busbutun qəməqsizliqimiz azaqar oldy. Dogrydan da hamı çalıxır, biz isəq 20 nəfərliq bir dəstə tətil ediriq. Iqi saatlık tətildən sonra bə'zi tətilçilərin fiqrində zühə və inamsızlık tərəməqə baqladı. Bə'ziləri də (onlar, əqsərijjət təzqil edirdi) tətilçilərin by kışmını «syja duzmuə toyk» vəzijətində qərərəq, ittifak binasında xor ökymaga və ojnənamaga baqladılar və beləliqlə də ryhdan duzmuəzləri dirçəltməqə çalıxırlar. Byrada cur-bə-cur rəkslər və umymən qəncliqin kabil oldygy və tətilçilərin mubariz və juqsəq ryhyny saklamak uçaun lazım olan hər əej var idi.

Çap istehsalatı, qəncləri 1917-ci ilin Fevraldan Oktjabr inkilabına dogry olan devrində, mubarəzənin bilxassə birliqin mə'nəsini, anlayan və fəal olmyədyrlar.

Sonralar çap istehsalı, qənclərinin mənafei ynydylmajır və qənclər ayrı, olaraq çıkkızda bylynmajırlar.

Baqı, Zyrasına seçqilər baqlandı. Qənclər çapçılar ittifaqını, bolşeviq hissəsilə birliqdə seçqilərdə mubarəzəyə qətdilər.

Çap istehsalı, qənclərinin mubariz və inkilabçı əhvali-ryhijəsi onları, bolşeviqlərə tərəf cəlb edirdi. By hal bilxassə 1-ci Mətbəə Zirqəti mətbəəsində qəsqin bir syrətdə qərulurdu. Byrada qəncələr bəz-

li-baqlına olaraq, özlərini «bolşeviq» adlandırlırlar. By adı, biz çapçıların əqsərijjəti karışısında hətəta bir dərəcəyə kədər diqbazlıkla daqlırdı; o zaman həmin əqsərijjət mənzəvik və es-erlərə husnirəqbət bəsləjirdi. Çapçılar ittifaqını, mənzəviqliq edən hissəsi bizə qulurdu, seçqı jıqlıncaklarında bizə ənqəllər tərədirdi. By jıqlıncakların birisində səs vermədən kabak, iz o jərə çatdı, qı, bizim jazımı, z həkkinə dəkyment tələb etməqə baqladılar. Kalmagala səbəb o idi qı, biz az idiq və öz səslərimizlə çək vakt jıqlıncagın kərarını, muəjjən edirdiq. Mənzəviqlər byny özlərinə zıjan hiss etdiqlərindən, bizim səslərimizi aqlırmak və bizi hələ həddibulyga jətəməmiz e'lan etməq istəjdilər. Qəncələr by həjasız tələbə kərarı, fit çəlmək və baqlırmakla cavab verəcəq iclasa mane olırdylar. Jazlıların bir hissəsi bizə jardı, m edirdi. Mənzəviqlərin qələqi bəz dytmadı.

İttifaqın jıqlıncaklarında bizim aktiv iştiraqımız, nəticesi olaraq, o zaman ittifaqın hələ qıçıq olan bolşeviq hissəsi, jərli ittifaqın rəhbər organına məliq oldy. By xusysda əzaqıda mufəssəl danıcaqagık.

Seçqı kampanijasını, kızıqlı bir çağında bir çək vərəkə və muracəətnamaları okyjarak və özümüzu «bolşeviq» hesab edərəq, mətbəə qagız və bojasını ogyrladıq və «5-ci numrəyə (bolşeviqlərin) səs verin» dejq fırcə ilə jazarak, həjətlərdə və ev-

lərin tinində jayırdırdı. Həmin materialla by sözləri quçələrin səqilərində də jayırdı. Mətbəə administrasijasından xəlvət bolzeviq suarlarını, tərtib və təb' edərəq, mətbəədə həjət və quçələrdə jayırdırdı.

Başdan-baza sük bir syrətdə izçilərlə dolmyz olan bir mətbəə təsəvvur ediniz qi, by izçilər arasından bir çok sabikəli menzeviqlər, onlara husni-rəğbət bəsləyənlər, bəz ystalar, onları muavinləri və bynlar qibi izçi aristokratijasını, xatırladan bir çok başka mumtaz unsurlər var idi. By devrdə Baqı çapçılarının əqsəri Baqı proletariyatının menzeviq və es-erlərə az çok sadik olan hissəsinə mənşy idi. Firkənin seçqi kabagı, təsvikatında, bolzeviqlərin təsvikatında aktiv iztiraq edənləri demagog adlandırdılar. Onlar bilxassə taxıl məsələsində çok çalıxır və qəntlilər qyja bolzeviqlərə taxıl verməyə cəqdur, dejirdilər. Təq-təq elələri də olyrdy qi, bolzeviqləri və onları bəzçilərin, Almanjanın acəntələri, vətən xajınları, və iləx... adlandırdı. Belə bir zərəjiti içərisində qəncələr, jə'ni təsdik olynmamız bolzeviqlər öz idraq, kuvvət və diqbazlıqlarilə mumqun olan kədər bolzeviq izi aparırdılar. Biz özümüzü bəzli-bəzına bolzeviq adlandırdı, deməq asandyr. By bəzli-bəzına ad verməq, bizi çapçılarının menzeviqliq edən hissəsi üçün masxara və satazma hədəfi etdi. Zəjjird və ja ysta muavini olan hər qəs, zəjjird və ysta muavini üçün onyn ystası,

nın, həm də öz peşəsinin sabikəsi və təcribəsilə bəzini, agartmış, təcribəli və öz izini qəzəlcəsinə bilən oldygy üçün umymyn hərmətini kazanmış bir ystanın acı və qəsqin masxara və satazması, nə deməq oldygyны çok jaxşı bilir. Həmiyə xusysi bir vəzijjətdə və maddi cəhətdən bollykda jazajan çapçılarının by hissəsi, bolzeviqləri, onları suarlarını, və bilxassə onlara qərə ciddi izlərdə özünə maxsys fiqri ola bilməyən «biz çocykları» və «byrny fırtıqları» sevməjirdi.

İndi belə çətin bir vəzijjət içərisində muəssəsənin daxili nizam və kajdasını, pozarak bir neçə nuxə heç qəs tərəfindən sifariş verilməmiş olan izar vərəkələri çap etməqi, onyn üçün qagız və boja ogyrlamaqlı və iləx, təsəvvur ediniz, o zaman by rol üçün bəjuq bir fədaqarlıq, bacarıq, məksədə najil olmaq jolynda məhqəm və inadlı bir arzı lazımlı oldygyны anlarımlız.

Qənc çapçılarının dogrydyr qıçıq, laqin özünə qərə məs'yilijətli olan izlərini aparmak üçün çalıxdıqları vəzijjət və zərəjiti təsvir edərəq, o zaman çapçılar arasında artıq bir sıra aktiv bolzeviqlər oldygyны və bynlardan da Levinsqi və Sarajev joldaşlarının bilxassə aktivliq qəstərdiqlərini kejd etməlidur.

Bizim xətti-hərəqətimiz—çapçılarının elastikijətli və kavrajlıq hissəsinin, jə'ni çapçılar arasında qənc bolzeviqlərin səməərəli fəalijjətindən ibarət idi.

## Duzuncə ıztıqları

### VII

Əjirdlərin kejd etdiqimiz tətilindən kabak da, mətbəə qəncələri həyatında bir neçə hallar, daha dogrysy hadisələr olmyzdy qi, bynların da ilq səbəbi haman 1-nci Mətbəə Zirqəti əjirdlərinin tətili qibi həm qarlar ittifaqlını və ystaların qəncələr ehtijaqlına dikkətsiz kalmastı idi.

Kejd olynan tətildən başka, haman mətbəədə əjirdlərin iqi narazılık hadisəsi də mənim xatırlımdadır. By təsadufi də dejidur; çünqu 1-ci Mətbəə Zirqəti mətbəəsi bəjuq mətbəələrdən birisi oldyğundan onyn iəçiləri və o cümlədən qəncələri də çök idi.

1916-cı ilin jazı idi, hava isti idi. Çap, tərtib və cild zə'bəsi əjirdlərinin bəjuq bir hissəsi nahar zamanı mətbəədə kalmızdı. Sojyk jəməq jediqdən sonra qəncələr bir dəjirəyə toplanaraq: qulur, ojnajır, okyjır, rəks edir və bə'zən də ciddi izlərlə məzğyl olırdy. By, «dəjirəyə toplanma» qəncələrin bir nev' joldaşcasına jıgıncagı idi. By «dəjirəyə toplananları» əhvali-ryhijəsi daima qəncəliqin əhvali-ryhijəsini muəjjən edirdi. Qəncələrin ystalar və administrasija ilə iri xırdastı olırdysa, qəncələr byna hər hansı bir syrətlə cavab verirdilər. By qibi hallar da lakejdənə zadlık iəçerisində itib qədirdi.

Bir zaman pəjızda mətbəənin binasında vake olan joldaşlık jıgıncaklarında bir neçə qun dal-ba-

dal dejidilər: biz əjirdləri ystalığa əjirəməjirlər, əjirdlər ystalıq almak üçün çök vakt sərf edirlər.

Nihajət əjirdlər bəz ystalara kollektiv tələblər verməq hakkıında sözu bir jərə kojdylar. By tələblər, əjirdlərə ystalıq vəzifəsi verilməqdən, qəhno əjirdlərin ystalığa qeçirilməsindən ibarət idi. Tərtib zə'bəsində tərtib üçün \*) həftədə xusysi qunlər tələb edirdilər; ha belə bə'zi mürəttib əjirdlərinin mürəttibliqə qeçirilməsini tələb edirdilər.

Son «jıgıncakdan» dagılıb qedirqən butun zə'bələrin tələbləri bir zamanda verməsi hakkıında səzlədidilər, rədd etdiqdə isi jybandırmagı və administrasija əjirdləri daha artıq sıklıdirdikdə isi byrakmagı kərara aldılar.

Bizim zə'bənin tələblərini bəz ystaja 3. Anqerman adlı diribaz, alçak bojly və bizim aramızda Poroxovoj quçənin «ryhlysy» hesab olynan bir nemsə verdi.

Təbiidur qi, əjirdləri rədd etdilər. Byndan başka sarı tuqlu yzınsov ysta iədən qənar etməqlə təhdid elədi. Huryfat massasını janına qələraq, təhdid etdi və tez bir syrətdə izləməq əmrini verdi.

Biz jybandırmakda davam edirdiq. Ysta byny qərdu və birimizə, isi byrakmagı əmr etdi. Kət'i moment bynynla jetizmiş oldy. Qəncə javaz-javaz və kət'ijjətsiz bir syrətdə paltarını, almak üçün pal-

1) Tərtib (nabor) — ystanlın apardıqlı iədur.

tar asılan jərə jənəldi. Hərəqətlərimizin nəticəsini cild və çap zə'bəsinə xəbər verməyə juqurdular.

Başka zə'bələri dolazıb qəlmiz olan joldazlarımız xəbər verdi qi, orada hələ öz tələblərini verməmişlər; laqin bə'zi joldazlar işlərini bizimlə barabar by-rakmaga hazırdılar.

Baz ysta bir daha qələrəq, öz təhdidlərini təq-rar etdi. Anqerman joldaz qəz kırımaqla, qejinib qətməq işarəsini verdj. Mən, paltar asılan jərə tərəf ienəldim, başkaları da mənim qibi etdilər. Aqlım başımdan çıkdı; heç qerijə bakmadan kapıya tərəf qetdim və jolda baz ystadan bir durtmə jedim.

.... Çıkdım, jarım saat qəzlədim, heç qəs qəlməjir. By nə deməqdur.

İşin kyrtarmasını qəzləjərəq, bildim qi, joldazlar öz kət'ijjətsizliklərini başkalarının üzərinə atarak, qıyja bizi qəqrətdilər, bizə və'də verdilər qibi sözlərlə əzlərini təmizə çıxarırlar.

Umymijjətlə by alıma baz dytmadı; çünqu pis hazırlanmışdı. Mən başka bir mətbəədə jər axtarmaga məbyr oldym.

Bir dəfə həmin ystanı kabalıqına qərə zəjjirdlər dəjməyə jıgırdılar. Ystanı dəqməq işə, bir zəjjirdin, ystanın ejnəqini vyryb salmasından ibarət oldy.

Byrada qəncləri ciddi syrətdə muhaqəyə etməq olmaz. O zaman başka bir çarə jok idi. By ystanın bojnında qunah çok idi. O özünü mejdan

okyrçasına aparırdı; qənclər işə hər zaman təzqil olynarak, ittifak və ystaların jardımlına ymyd edə bilməjirdilər.

### İzçi qənclər ittifakı təzqil edirik

#### VIII

1917-ci ilin avgystynda qənc çarçılarının bir grypy rutybətli, quləqli bir havada, akzam zamanı, texniq məqtəbinin salonunda qənclərin toplanmaqda olan bir jıgıncacı haradansa xəbər dytarak, həmin jıgıncak jərinə jənəldi.

Texniq məqtəbinin çok ızıklı, böjuq salonyna daxil olyryk; iləridə masa başında qursulərdə realist və qimnazist formasında \*) bir neçə oqlan və kız tələbə otyrmyədy. Bynlar arasında izçi paltarında olan jeqanə bir oqlan qəzə çarpır. By oqlan sonradan mə'lym oldygyna qərə, «Nobel kardazları» zavodynda zəjjirdliq edən Samoxvalov joldaz idi.

Biz daxil oldykda otyranlar hejrətlə bizə tərəf baktılar. Biz, tamiz olmayan on-on bez adamın arasında, əzumuzu çokda jaxət hiss etmədiq. Biz heç də ytanmajarak salonun ortasında otyrdyk. Salona qəz qəzdirərəq, kabakda otyranları dikkətlə sejr edirdiq. Kabakda otyranlar səsə kojмага hazırla-

\*) Jerli orta məqtəb tələbələri forması.

nırdı,lar. Mubahəsələrdən anlaşırlırdı, qı, bizim hə-  
min jıgıncakda hazırlı olmamızı,ın mumqun olyb-ol-  
majacığı, təqlifi verilmişdur. Səslərin nəticəsi ja-  
dımda deşil; laqın biz by momentdən başlajarak  
həmişə by qibi jıgıncaklarda iştiraq edirdiq və by  
qibi jıgıncakların birisində jıgıncak sədri kyrylta-  
jın 1) işləri hakkında mə'ryzə üçün Brejtman jol-  
daza söz verilir deşə e'lan etdi.

Bazınlı,ın tuqu kara və pırlırlı, ojnak qəzlu bir  
qımnazist xıtabət qursusuna çıkdı. Jogyn səsilə  
mə'ryzəci tam bir saat danı,ədi. Kyryltajın kət'na-  
maları hakkında denilmiş olanlardan jadımda jalt-  
nız by kalmı,ədyr: «By qundən e'tibarən vahid izci  
qəncələr ittifağı, mevcyd ola bilir, jerdə kalan byr-  
zya qəncələr cəmiyyətləri byrakılmalı, və kanyın xa-  
ricində e'lan olynmalı,dyr».

Mikdarca azacıq adamdan ibarət olan by jı-  
gıncak öz kərarları,le indiqi komsomolyn əsasını,  
kojmyz oldy. Sonraqı, jıgıncaklarda ilq təzqilat iş-  
ləri planı,ın ətraflı, bir syrətdə karasını, təqdu. Bi-  
rinci rajon çapçılardan başlajarak, əhər rajony  
seçilmişdi.

5-6 nəfərdən ibarət olan çapçılar gıpyy jykarı-  
da qəstərilən geşri-adı bir halla (ərzihalsız və bizim  
namərdləri araşdırlı, b muzaqərə etmədən) təzqil  
olynan izci qəncələri ittifağı,na qirərəq, əzlərini «bol-  
şeviq» adlandıran çap istehsalı, əşjirdlərinin tə'tiffi-

1) Tələbələr kyryltajından bəhs olynırdy.

ni həjata qəçirən və onyn səbəbqarı, olan qənc çap-  
çılar hissəsinin işjançı, bir hissəsi sifətilə butun  
duşuncəli və inkilabçı, qənc çapçıları, itifaka cəlb  
etdi. Ittifağı,ın ilq uzvuluqu 1918-ci ildə by syrətlə  
mejdana qəldi. Bağı,da ALKQJ-ın əsası, byradan  
başlajır.

Qəncələr Ittifağı, öz fəalijjətinin ilq devrində çap-  
çılara sıgınlırdı, sonra başka rajonlar da təzqil  
olındylar qı, bynları,ın mevcyd oldyğyny mə'n itti-  
fağı,ın birinci Bağı, konfransında bildim.

### Iz metodları

#### IX

Muəssəsələrdə səhər jeməqi və nahar zaman-  
ları,ndaqı, tənəffüslərdə zifahi syrətdə qəniz aparı-  
lan təşvikat kampanijaları,ndan başka, ittifaq bu-  
tun izci qəncələrə karə, bilməjirəm qim tərəfindən  
tərtib olynmyz—birinci muracəətnama və rəkəsini  
nəşr etdi. Muracəətnama səhər və mə'dən dajirələ-  
rinin butun zavod və e'malatxanaları,na fajı,ldı. Sə-  
hərdə tənbəqi fabriqlərinin izci kadınları,ını və  
«Kamvo» zavodynyn bir para əşjirdlərini və saji-  
rələrini cəlb etməq mumqun oldy. Rajonyn muntə-  
zəm syrətdə umyını jıgıncakları, də'vət olynmaga  
başladı, və by qibi jıgıncakları,ın birisində ittifaq ko-  
mitəsi seçildi. Ittifağı,ın məksəd və vəzifələri hakkında  
mə'ryzə üçün bə'zi istehsal muəssəsələri qəncələ-

rinin də umymi iğtincığı dəvət olynyrdy. Kylybyn salonynda qutləvi konsert-miting təşkil etdiq. Camaat çok idi. Mitingdə Baqı, Zyrası, bolşeviq hissəsi numajəndələri iştiraq edirdi.

Seçilmiş olan səhər komitəsi qəncələr kylyby üçün Gogolsqi və Qimnazişesqi quçələrin quncundə bir bina əldə etdi. İttifakın o zaman 150 üzvu var idi.

### Birinci konferans.

#### X

1918-ci il martın 12-sində Bolşoj Morskoj quçədəqi dalanda vəkə Zotikova qimnazijasınlın galerejasında İzçi qəncələr ittifakınnlın birinci Baqı konferansına numajəndələr toplandı. Numajəndələr bycaqlara çəqilərəq konferansın izləri hakkında səhbət edirlər. Konferansa səhər dajirəsindən bəzka bir sıra zavod dajirələri də (Kara səhər, Balaxana), hələliq azda olsa öz numajəndələrini qəndərəraq iştiraq edirlər. Konferans ittifakın program və nizamnamasını kəbyl etdi. Bynlarda xarakteriq o idi qi, ittifak siyası mubarəzəni təsdik və «Butun əlqə proletarları birləşin» suarını kəbyl edirdi. İttifak Baqı Zyrasınınlın və onyn rayonlarınlın İnternasional İzçi Qəncələri İttifakı adlanmaga bəzlayır. Kırxa kədər numajəndədən təşkil edilmiş olan by konferansda, konferansın bolşeviq və menşeviq hissələri

arasında programın bir sıra nöqtələri və bilxassə proletariatın siyası mubarəzəsində ittifakın iştiraqı hakkında məsələ üzərində ixtilaf vəkə oldy. Menşeviqlər mədəni izlərdə kənaətlənməqi təqlif edirdilər. Galibijət, konferansın bolşeviqlər hissəsi tərəfində kaldı. Menşeviqlər təq-təq ziyalılardan ibarət idi. Program və nizamnama lajihəsi Brejtman, Agamirov və qəncə Zaymjan tərəfindən mudafəə olynyrdy; qərunur qi, lajihəni onlar tərtib etmişdilər.

1-ci İttifak konferansında, ittifakın bolşeviq hissəsinin galibijəti təq kalmış menşeviqləri isiz byrakdı. Onlar ittifakın praktiq izində məglyb olarək, bir-bir ittifakı tərq etdilər. Konferansdan sonra ittifak Baqı izçi qəncələrinin qutləvi bir təşkilatı olыр.

### Mart hadisələri

#### XI

Çokly firkə və çokly da program var idi. Hər bir firkə, qutləni ələ almaga çalışır. By, hər bir firkə üçün mijəssər olmaqr. Qutlələr əqsəriyyətilə bolşeviqlərə husni-rəqbət qəstərir. Baqı Zyrasında bolşeviqlər əsas və nufyzyly bir firkə idi.

İrtica'çı milli firkələr, çar mutləkijjətinin kədimdən bəri inkilabla mubarəzədə sevdıqi metody—erməni və turq əhalisi arasında milli duzmənçiliqi kı-



zıdırmaq metodyny isə saldılar. Romanov xanədaninin Baqi, sahib mənəbləri, turq və erməni proleterlarını, inkilabçı aktivliyinə və sınıfi düzuncəsinə by jolla dəfələrlə ağır zərbələr endirdilər. Həmin millətlər qutləsini sirajət edici İnternasional Kommynist nufyzyndan saklamak üçün dəznak və musavətçilər kızıgı hazırlajarak, qənis millətçi təsvikati aparmaga başladılar. Erməni dəznakları turq musavətçiləri ən ifrat bir jol olmaq uzrə by jolla kədəm köjdylər. By əqsi-inkilabçı firkələr, gərək olan saman çöpündən jayıdıgı qibi, inkilabla belə bir mubarəzə metodyndan jayıdırlar. Dəznak və musavətçilər turq, erməni əhalisinin avam və qeridə kalmı, təbəkələrini milli ədavət zəhərilə zəhərləjərək, öz istədiqlərinə najil olurlar.

By millətlər əhalisinin, dəznak və musavat firkələri satkınları tərəfindən ziddətləndirilən əvinizm tə'siri altına düşmüş avam hissəsi, bir-birinə acıqlanaraq luzymsyz, zərərli və dəhşətli kızıgına atdı. Cibqirlər, xylikanlar, talançılar, koçylar, umymijjətlə bütün kara-quryh, bütün zir-zibil kızıgının aktiv sərquərdələri və jakıçılardı olaraq dəznak və musavat firkələri tərəfindən səfərbər edildilər.

Lik bir mart akşamı idi, zəhər qərunədə saqıt idi; laqin by zahiri saqıtlıq içərisində dəkikədəndəkikəyə partlamaga hazır olan dərin erməni-turq milli antagonizmi hiss edilməqdə idi. Bazarda

sahibləri turq və erməni olan duqanların hərəqətsiz kalması, muzahədə olynırdy. Onlar harada isə qizlənmədilər. Kızıgın syrətdə silah alınırdı. Dəhşətli hadisələrin başlanması qəzələnilirdi.

By qun, qunəz gryb etdiqi və jer uzunə karanlıklar saçıldığı zaman, qəncələr ittifağını bir neçə uzvu mən Bağırov bağı janındaqı qimnazija binasında əjirdlərin rəks musamərəsinə düşdüq. Qəcmidə həmişə turq və erməni qəncələrinin həjuq həvəslə qəldiqi by musamərədə by akşam əqsini qərməq olırdy. Həmin millətlərdən və milli ədavət atəzilə janan bir neçə adam by akşam həmin musamərədə qərunmuş, sonra tamamilə gəjib olmyzdy. Rəkslər urəqə jətmajırdı. Hamını bir iztirab burumuzdu əjirdlərlə doly olan musamərə salonları bəzəlirdi, qələnlər də evlərinə dağılırlardı. Biz də çıkdık. Aramızda Cə'fər Babajev adlı bir turq də var idi qi, ony əzumuzlə barabar aparmagı kət' etdiq. Vakt hələ tez idi, ona qərə də dağılmak istəməjirdiq. Hamımız 3-cu Kanlıtəpə quçəsində joldəz Kləkəvyn mənzilində qəcələməqi kərara aldık. Jolda, muxtəsər bir jemaq uçun başka bir joldəzın evində dıymalı oldyk. Jeməqə otyrdygymyz zaman bizi və 40 mənzilliq bir evi Petrov mejdançası tərəfindən ezidilən gejrı-muntəzəm top atəzi səsi təsvicə saldı. Jeməqi byrakarak hamımız atıma səsi qələn tərəfə jənəldiq. Atımanın səbəbini, qimin qimlə atıdığıni əjranməq çətin idi. Akşam, sanqı bizim acığı-

mıza olar qibi karanlık idi. Qəlib qeçənlərdən soruşmaq, hadisələr başlanmadan kabak vapora mənəvə qəzaja kaçmaga hazırlaşan dikaja divizija 1)-nin tərqi-silah edildiyini öyrəndiq.

Intixab etmiş oldyğymyz qeçələmə jerinə jakınlazaraq aramızda bylynan turq çıktıb qetdi.

By qeçə çök jatmaq mumqun olmadı. Jyky-myzy top atılması, pozdy. By səslər arasında mayzərlər zakkıltısı seçilməqdə idi. Dan jeri kızırdı. Tələsiq qejinəvəq bajra çıkdık. Yzanarak, diz ustə dyrarak, quçə bojy bəlli olmajan hədəfə dogry qul-lə atan bir gryp kydyrmyz erməniyə təsaduf etdiq. Bir neçə quçəni də dolazdıq və bynlarıda da ejni mənşərəni qərdum. By quçələrdə də haman kydyrmyz adamlardan qərdum. Bynlardan bir çokysy: balta, kılınc, xəncər, mətbəx bıçaqları və hətta bıçkilə silahlanmışdı. Turqlər qərunməjirdi; çunqu biz səhərin erməni hissəsində idiq.

Xəbərsiz olaraq quçədə kalan bir dəstə ham-bəl, tərədən dırnaga kədər silahlanmış olan kydyz-quryhın kyrbanı oldy. Evlərinə kaçan hambalların bazına qələn kanlı faciədən daha artıq dəhşətli bir mənşərə təsvir etməq mumqun dejildur. Onlar, parça-parça dogranmış, kanlı və zəqilsiz qutlə parçaları təzqil edirdilər. Onların bejinləri quçənin ortasına təqulmuş, bədənlərinin hissələri biri-birinə ka-

1) Musavat firkəsi tərəfindən təzqil edilən dəstənin adıdyr.

rızmış, başlarını, əjəklərini, əllərini arazdırıb tapmaq mumqun dejildi. Naqəhani jakalanmış olan hər iqi tərəfin adamları da ejni qəzəb və kanlı intikam ehtirası ilə parçalanırdı. Mən byndan daha dəhşətli, daha artıq urəq parçalajıcı olan bir neçə intikam mənşərələrinin səhidijəm. Jazık bir turqun əjiləsi üzərində jayılan kisas, son dərəcə zəjani-təəssurdur. O və onyn 7 nəfərdən ibarət əjiləsi (byraja iqi-uç jazından jykarı olmajan iqi yəzəq da daxil olmaq üzrə) kılınc və sunqu zərbələrilə ən alçaqcasına öldürülmüşdü. Bynların öldürülməsilə qozlərinin ody sənməjən quryh, mejitləri təhkir etməqə başladı. Qejimiz olan mejitləri zor quçilə kızılan adamlar zəqlində olmaq üzrə mankalın devrəsində otyrdarak, bəzilərinin kylak və tənəsul ələtlərini qəsdilər. Kanlı erməni-turq mazaliminin by qibi korync mənşərələrini hər iqi tərəfdə qərməq otyrды. By mənşərələr, Baqının jöksyllarla məsqyn olan butun yekarlarında bəz verirdi. Kırğın kyrbanları arasında Baqının nə devlətliləri, nə bəjləri, nə xanları və nə də tacirləri bylynyrdy. Onlar kırğın duzəltməqlə əzlərini koryk və iztirabdan təmin etmişlərdi. Onlardan ötru milli kırğın jök idi. Varlılar, bəjlər, xanlar və tacirlər öz millijətlərindən astılı olmajarak sınıfi cəhətdən bir və həmrəj idilər.

Kırğın bir neçə qun davam etdi. Ləqin minlərcə qunahsız kyrban verməq uçun by da qifajət idi. By dəfə bəjuq insan tələfatı, əhalinin turq hissəsi



arasından idi; çünqə ermənilər tərəfində silahlanmaq cəhətdən üstünlük var idi.

Jardıma, Baqı, Zyrasının bolşeviq hissəsi qəlməsə idi, turq və erməni əhalisindən jənə neçə min kырban verilə biləcəqini səjləməq çətin dejil idi. Baqı, Zyrasının bolşeviq hissəsi sərəncamında isə, e'timada lajık internasjonal bir alaj bylynyrdy qi, bynyyn hej'ətində kыrgın istəməjənlər onyn qəsilməsini arzı, edənlər daxil idi. Əhalinin by saglam hissəsində Qəncələr ittifakı, uzvləri də az dejildi.

Ittifak mustəkil, mutəəzəqqil kuvvə ilə çıktıda bylynmajırdı. Belə çıktı, uçun bəjuq hazırlık və təcribə lazımlı idi qi, o zaman bizdə bynların heç birisi olmadıgını, e'tiraf etməlijiq. Qəncələr ittifakı, hadisələrin əvvəllərinə dogry sejrəqləmiş olan hərbi hissələri öz uzvləri olan sədakətli bolşeviqlərlə doldyrdy. Ittifakın başka uzvləri grypilə barabar, mənə neft ambarlarını, jangından muhafəzə edən 11-ci Kara zəhər tabyry sıralarında bylynmak lazımlı qəldi.

### Muhasərə edilmiş Baqıda

#### XII

Qifajət kədar məhqəmləzməmiş, təzqilatca muəjjən bir zəqlə duzməmiş olan İzçi Qəncələr Ittifakı, mart hadisələri kyrtarar-kyrtarmaz, turqləri «xılas» etməq və 1918-ci il mart hadisələrinə qərə er-

mənilərdən «intikam» almak uçun qəlan Turqijə kozynları, tərəfindən Baqının izgal edilməsi təhlüqəsi karəsində kaldı. Turqijə kozynları, səfərinin hərbi mudaxələ məksədlərini ört-basdır etməq uçun, sınfı duzmənlərimiz turqləri xılas və azad etməq, onların akıdılımlı, olan kanlarını, intikamını, almak qibi sözlər deməli idilər. Turqijənin Azərbaycan turqlərinə olan by sevgisi, jalan və saxta idi. O daha dogrysy Oktjabr inkilabına və turqlərin inkilabçılıgına karzı çevrilmədi.

İbtidada xan-bəj əqsi-inkilabına karzı, muvəfəkiyyətə hərbi əməliyyatda bylynan, laqin Qırqıstan toprağından byrakılımlı, olan muntəzəm turqijə ordyları, tərəfindən sıktırdırlan Kızıl hissələr əvvəlcə mutəəzəqqil, sonra isə bəjuq bir həjəcan içəri-sində olmaq uzrə qeri çəqilməqə məcbur oldylar. Kızıl hissələr jaxzı, təlim qərmuz və intizamlı, Turqijə ordysy kabagında dyra bilmədi. Dəznakların pozycy təbligatı, nəticəsində Kızıl ordynyn kuvvəsi son dərəcə sarsıldı, lı, zədi. Hərbi kuvvələrə rəhbərlik edəcəq vahid bir mərqəz jok idi. Amazasp, Biçeraxov və başkalarını, ajrı-ajrı dəstələri, Baqının mudafəsinə yardımlı etməjirlərdi; bil'əqis, əzlərinin ajrılmak hərəqətlərilə by mudafənin əsaslarını, daha da sarsıtdırdılar.

.... Baqı, indi Turqijə kozynlarının halkası, içərisində idi. Təbii təhqimatdan ibarət olan Zyanı, və Xyrdalan dagları, əldən çıktı, zədi. Zəhər bom-

bardman edilir, Mərmilər vızıldajarak zəhərə yeyr; evlərə düşərək onları dağıdır. Zəhərin bombardman edilməsi və cəbhədəqi vıryzmalar, by son həftə içərisində ağıla qəlməz dərəcədə siddətlənirdi.

Qəncələr ittifaqı, sejrəqləzir, mikdarı, azalırdı. Avgyst jıgıncakları,ndan birində, ittifak butunluqla olaraq cəbhəyə qətməqi kərara aldı. Ittifak busbutun olur, onyn uzvləri neft zəhərini (Baqlı.) mudafəə uçun Kızıl hissələrin cəbhələrinə dağılırdı.

Turqlərin fəalijət və müvəffəkijətli hərəqatı, arkadaqi əhali arasında dəhizət salırdı. Biçeraxov dəstəsinin Ənzəliddən byrakılması, hakkında zıranın kərar çıkarmasına dajir cəbhəyə səs dağılırdı.

Biçeraxov közynları,nın cəbhədə qərunməsi, vəzıjjəti heç də dəqızdirməjir, bəlqə daha pisləzdirirdi. Biçeraxov hissələrinin acəntələri isə, Biçeraxov hissələrinə qəçməq hakkında Kızıl əsqərlər arasında təbligat aparılır, jaxzı maaz, jeməq, içməq və Rysijanın ən yzak jərlərinə qəndərməq hakkında və'dələr verirdi. By təbligat, kismən məksədinə najil də olırdy. Kızıl əsqərlərin ajrı-ajrı grypları, atları, tufənləri və sajjir hərbi ləvazimatları ilə barabar Biçeraxov tərəfinə qəçirdilər. Qeneral Biçeraxov cəbhədə bylyndykdan sonra, turqlərin arkasına qəçməq kərarına qəldi. Sonradan isə həmin arkaja qəçmənin hijləqərcəsinə bir əqsi-inkilabdan ibarət oldygy əzqara çıkdı. Biçeraxov hissələrinin Baqlıdan çıkması uçun bir bahana lazımlı idi; by bahana isə, həmin arkaja qəç-

məq məsələsindən ibarət idi. Biçeraxov xıjanət edir. Turqlərin arkasına qəçməq əvəzinə o, Zıra Petrovsqisi üzərinə jənəlirdi. Muhasərəyə alınmış Baqlıya qəməq təzqil edən Petrovsk, by məksəd uçun Həstərxandan hə'zi hissələr aldı; laqin Biçeraxovyn xıjanətindən zühə etməjərək, naqəhani olaraq özünü muhasərə içərisində qərüb təslim olмага məchyr oldy.

Mərqəzi Rysjadan qəlmiz, jaxzı komplektləşmiş və silahlanmış olan Petrovyn dəstəsi, cəbhəyə ryh verir və ona jardımlı edirdi. Artıq hucym və müvəffəkijətlərimiz hakkında danışmaq olardı. Petrovyn dəstəsinin qəlməsila, sag cinahın cəbhə hissələrində by qibi əhvali-ryhijə vucyda qəlmizdi. Arkada isə byna busbutun zidd olan bir əhvali-ryhijə haqim idi. Mənzəviq, es-er, dəznak və onlar qibi başka mezzan unsurlər üzərinde muhliq bir iztirab və korky həqumfərma idi. Zəhərin bombardman edilməsi, onları,ın zəzırlı, dəhizəti daha da kızıldırmakda idi. Onları,ın qəməqliqlə by korky, izçi qütlələrinə də sirajət etmişdi. Bolzəviq jölyndan azmış olan izçilər, xajın firkələrin ardınca qətdilər.

Baqlı Zırasında, Ənzəliddə dyryb da öz «xidmətlərini» təqlif edən inqilislərin də'vəti hakkında dilə qəldilər. Cəbhənin əqsinə olaraq, həzimətçi əhvali-ryhijədə olan arka, közyn hissələrini pozmaqda idi. By hissələr, arka tərəfindən heç bir ryh juqsəqliqi hiss etməjirdilər. Arka öz dərdinin

həjriyədə idi. Hərbi hissələr by qibi bir vəziyyət daxilində hərbi əhvali-rihijələrini yzın zaman sak-laja bilmədilər. Qəsilmiz olan fərarilik, jeni kuvvə ilə təzədən bəz verdi. Gryp və takımlar butun əsləhələrilə barabar cəbhədən kaçırdılar.

Bağı Zyrasını, haqimijətdən imtina edən bolzeviq hissəsi, zyranın inqilisləri də'vət etməq haqqında kərara qəldiqi uçun, Baqını turqlərə təslim edilməsini kabakcadan kərara aldı. Cəbhələrdə çarpan və bolzeviqlərə sadik kalan Kızıllı hissələr, inqilislərin çağırılması və bolzeviqlərin həqumətdən qətməsilə, qələcəq mubarəzənin mə'nasız oldyqyny anlamakla barabar öz mevke'lərində, cəbhədə kaldılar.

Bir kədər vakt qeçdiqdən sonra, Petrovyn dəs-təsini tərqi-silah hadisəsi və bəzələrində Stepan Zaymjan və A. Çaparidze dyran və inqilis hərbi komandanlığına və dolajisilə inqilis imperializminə dostlyk etməq istəməjən bolzeviq xalk komissarları-nın həbs hadisəsi mejdana qəldi.

Bir neçə juz adamdan ibarət olaraq cəbhəyə qəlmiz inqilis musəlləh kuvvələri, bir neçə qundən sonra təxliyə etdilər. Byrasını kejd etməq lazımdyr qi, inqilislər öz hissələrini cəbhədən qəturərəq, cəbhənin əzləri saklamak istədiqləri hissəsini açıq byrakdılar. By syratlə inqilislər tərəfindən açıq byrakılan cəbhə əhərə daxil olmaq uçun turqlərə maniəsiz bir jol verirdi.

...Əhər təslim edilmizdi... Mart hadisəsinə nis-bətən daha kanlı kırıqın təqrar edildi. By dəfə on minlərcə erməni əhalisi qəsildi. Jaz, cins və bədən cəhətdən saglam olyb-olmamakla hesablaşmajarak erməniləri öldürurdulər. Sud əmər yzaklar, hamilə analar, kocalar, jaralıqlar və əlillər əqilsiz hala salınılmiz mejitlər halına salınılmizdi. By hal, uç qun davam etdi. Jerli musavat ijtihətləri—koçyları, alverçi və talançılarının iştiraqilə olaraq Turqijə əsqərlə-rinin talan, kətl və garəti uç qun surdu. Turqijə ko-mandanlığı talan, kətl və garətə uç qun ixtijar ver-mizdi. Birinci dəfə oldygy qibi, byrada da varlıqlar nə insan, nə də maddi tələfat vermədilər.

Kanlı cavab kisasından sonra əhəri, mejitdən onları'n ufynət və kanından təmizləməq uçun çok vakt lazımdı idi.

...Hərbi hissələrə səpələnmiz və Kafkazın mux-təlif əhərlərinə dağılmiz olan Internasional qənc-lər İttifakı uzvləri ajrı-ajrı fərdlərdən ibarət idi. İttifak, bir təzqilat halında mevcyd dejildi. İttifak uzvləri bəzi açılmiz olan əqs-inkilab afətinin butun ağırlıqlarını qeçirmiz və butun acıqlarını dadmizdi.

...1918-ci ilin Mart hadisəsi turqlərin Baqını muhasərə və byrada agalık etməsi kanlı kırıqlar, menzeviq və es-erlərin xijanəti və 26 Baqı Komissarları'nın qullələnməsi, Baqı proletariyatının bolzeviqləzməsinə səbəb oldy. By hadiləsərdən Inter-nasional Qənclər İttifakı da az dərs almadılar. On-lar sijasi cəhətdən artdılar və məhqəmləzdidilər.

Verilən kырbanlar kijmətli oldygy qibi, inkilab da kijmətlidir. Baqı proletariatu, öz dost və duşmən-lərini izdə qormuz oldy.

## Əsirlidə

### XIII

Cəbhədə sonynca qun idi..... Dan jeri jenicə agarmakda idi. Turq batareja və bomba saçanları, sysmyzdy. Patlajıcı bombaların səsi eşidilməjirdi. Xijanətqarcasına bir səqitliq idi. Canlı muharəbə mejdanı, sol cinaha qeçmiş idi. Saljan kizələri, ja-mındaqı, cəbhə jartıqlığı, 'bir təhər 'duzəldilmədi. Saldatlar son. dərəcə jorylmyalardı. Jykysyz qe-çirilmiş olan son qecələrin acısı, dyjylmakda idi. Və'd edilmiş təhqimat, qəlib çıkmamışdı.

20 nəfərdən ibarət olaraq qənullu syrətdə 2 numrəli zırlı katardan tələsib qəmiş biz, met-raljoz komandası olaraq çaltırdık. İxtijarımyzda 3 səhra və 1 ədəd «Maksim» sistemli kala metral-jozy var idi. Hissələrdə jəməq üçün heç bir zey jok. Ərzak bazası, bəzalmış. Metraljoz komandanız, son çarpışmalarda bir neçə sıra nəfərilə barabar naçalniq və onyn muavinini itirərək, komisar Çek-rizevin komandası, altında kalmışdı. Cəbhədən kaçan saldatlara tə'sirdə bylynmək üçün, karayl kojarak içi bəz barıt ambarının turq batarejaları, mərmilərilə deziq-deziq edilmiş divarı, arasında tənəffusə otyrdyk.

Jykymyzy bizə vyrylan əsəbi təpiqlər pozdy. Jatanlar hamısı ajıldı. Ric'ət əmri verilmiş . . . Zəhər təslim edilir... Bədənimizi lərzə burudu.

Hara çəqiliriq? Nə uçun?

Tez ol jıgız. Komanda verilmiş; metraljoz lent-lərini, patron və kytılarını jıgızdırırdık. Yzak-lardan bir neçəsi metraljozlara közylərək, onları Zamaxı, quçasının daqlık jerlərilə surujə-surujo çəqməqə bəzladılar. Qetməqdə oldygymyz jol yzy-ny, bəzi-bəzi,na byrakılmış olan inqilis at və ka-tırlarına təsaduf ediriq. By hejvanlar öz azadlık-larını, hiss edərək, kydyrmyzcasına quçənin eninə və yzynyına jujurur, ric'ət edən qarvanları, ajakları, altında tapdalanmakla təhdid edirdilər. Inqilislərin minib qəzməqi çək sevdidləri ford məziqləri, sa-hibsiz və cansız bir syrətdə mejdanlarda toplaşib kalmışdı. Nə işə ağır və karanlık bir zey bəzılmış, sıktır və rahat nəfəs almamıza və juruməmizə ma-ne olyrdy.

Ərqani-hərbi öz jerində tapmajarak, zırlı ka-tarı, isqələjə qətirməq üçün bəz nəfər ajırdık və əmr çavyzları kojarak dəmir jol isqələsinə dogry hərəqət etdiq. Isqələ janımda hər tərəfi əsçər və təq-təq adamlar tərəfindən dytylmyz olan uç qəmi qərduq. Kydyrmyz izdihamı, musəlləh karayl dəstəsi quc bəla ilə saklaja bilirdi. Yzakların fəjradı, inil-tisi, səquzu, əsəbləri təxris edirdi.

«Karnilov» vaporyna juqlənməq əmrini aldıktan sonra, biçeraxovçylar haqimijətində oldygy-myzy qərdüq.

Neft ambarlarında kylak batırıcı patlajə səsi ezitdiq. Neft od dytyb alıədi. Alıəmakda və isqələjə dogry atıə qəlməqdə olan məje bizi və qəminin janında dyran başka adamları, tezliqə dənizə çəqilməqə məcbyr etdi. Isqələdə kalanlar isə qəmini urəq dəlici dəhəətli fərjadla son nəcat ymydyny itirmiz olan insanları n çığırtısilə jola saldılar. Onları n arasından bəzi cur'ətlilər kaçmada olan qəmiyə duzməq uçun, yrganları n qəsilmiz yclarından jayıədiilər. Sıçrajır və qəminin qənarına tokynarak syja duzurduələr.

Baqı limanı kaçmakda olan Sentrokaspi kəhramanları ilə dolmyədy. Turq batarejaları nın ərapneli byraja da qəlib çatırdı. Liman təmizləndi, qəmilər dənizə çəqildi. Joly limanı n çıkıətında dyran «Ardahan» və «Kars» hərəb qəmiləri qəstərir.

...y...yy...yyy...bizim mindiqimiz vapor həjəcanlı bir fit verdi. Onyn bəjrünə az kala başka bir qəminin byrny ilizəcəqdi. Suqanı n cur'ətli və öz vaktında jayılan dənüzü bizi kəzadan kyrtarı, təqərin ust hissəsinə juqul bir dokynma olır. Dəmir və çatlama səsi ezidildi. Qəmi bizim qəminizin janına surtulərəq ətub qetdi. Xılas kajıə və halkaları çok zaman təsvirə qəlməz bir dəhəətə duzmuz miniqlərin əlində kalırdı.

Qəturulmuş olan kyrsıa heç də razı olmamakla barabar biz, Biçeraxov haqimijətində Petrovsk portyna tərəf qətməli idi. Jolda qədər qən bizim hərəqət və davranıətımız, Biçeraxovçyları n hiddətəlməsinə səbəb olırdy. Öz kuvvələrinin çoklygyndan istifadə edərəq onlar, azykə və ləvazımatı əlimizdən alırdılar. Petrovsk portyna çatar-çatmaz silahları nı da aldılar. Bizi xusysi muhafiz dəstəsilə muhasərəjə aldılar. Biz artı k əsir idi.

Tozly dag jolilə bizi Kafkaz Petrovsqinə sururələr. 12 verstliq jorycy və tozly joly biz qundə bir neçə dəfə kət' etməli olmyədyk. By tənəzzuhlər hamısı ac karnına edilirdi. Jakı cı qunəzin əua'ları, altında bizi at ustundə qədən muhafiz dəstəsi öz atları ilə barabar qətməqə məcbyr edirdi. Muhafəzəcinin tez qədib çatmaq arzısı nı, tezliqə tənqə qətirici juqdən, jə'ni bizdən xılas olmaq arzısı ilə ziddətəlnirdi. Bynlardan bəziləri: by qəpəq oğlanları ilə bəsdür əlləzdiq, nahak jərə bizi və atları bəsdür incitdilər—deyə duzunurdular. İzələri ni bitirejdilər vəssələm; əltaklı k nəjə lazı m. Nə cur olır-olsyn by kırı mızılardan heç bir dəjərli zəj almak mümqun olmajacakdyr. Biz bez qunun ərzində kət'ijjən heç bir zəj jəməmizdiq. Biz bir dəri-bir sumuq kalmı ədi k, laqin by aclıklara bakmajarak Biçeraxov agalı gı nı nı sony qəlib çatmaqda oldygy ny çok jaxət hiss edirdi. Byny biçeraxov atamanları nın əhvali-ryhijjəsindən qərməq olırdy. Vaktilə canlı və kajnar bir zəhər olan port Petrovsk hər bir

zejn müvəkkəti və kisa bir müddətə, sunqu, kılinc və tapanca qucilə olaraq jayıldığı səfər duzərqahına çevrilmədi. Kazakların hərəqəti, ciblərini əsəbi və tələsiq bir syrətdə gərətlə doldıran gərətgər dəstəsinin baskınıni andırıldı. Petrovsk kaçınlarla doly idi. Əqsəriyyəti tamamilə qasıb və öz jyrdlarından avara salınılmış ermənilərdən ibarət olan kaçınlıq, port Petrovsqinin quçə və mejdanlarını hejvan surusu qibi doldırmışdı. Bynlar qoma-qoma olaraq, telegraf dirəqləri və zibil kytıları ətrafında dolazırdılar. Gryplar kohymlyk, ajilə və ja qəcmiz konzylyk əsası uzrə təzqil edilmişdi. Muxtəlif əlamətlər uzrə duzəlmiz olan by grypların hamısı umymijjətə ajid olan vahid bir zeylə birləşmişdi qı, o da acliq, səfalət, muxtəlif xəstəliqlər, bəjuq tələfat və bilxassə Biçeraxov dəstəsi bəzçilərinə və mart hadisəsinə hər iqi millət proletariatının sınıfi birligini pozan, proletariata lazim olmajan və kardazı, kardaza kılrdıran erməni-turq kılırgınlına səbəb olan dəznak və musavatçılara karzı olan sınıfi nifrətdən ibarət idi.

Sınıfi ədavət javaz-javaz buryzə çikr, ymyd-syz bir maddi vəzijjət içərisində bylynan kaçınlıq, sojyk və acliq uzundən kəpiq, gryz və bir tiqə çərəq dilənməq dalısınca qetməq məcbyriyyətdə kaldıqları, halda belə olmadı; bil'əqis onlar mart hadisəsindən dərs alaraq, dəznakların planlarını, anlaşılarak, sınıfi zuyr aktivliqi qəstərməqə bəzläjrlər. Az zaman əvvəl menzəviq və es-erlərə ve-

rilmiz olan Zyra həquməti Petrovskda bylynan butun baqılıqların ən bəjuq bir arzısı olıy. By arzı haqqında heç qəqinmədən jerli əhali də acliq-acliqna danızıldı. Hər bir zej Biçeraxov və Sentrokaspi agalıqlının sony çatmaqda oldıgyny qəstə-rirdi. Ətraflı müzdaqlıni hiss edərəq, acliqdan əzab və məzəkkət qəqmiz biz kılrmızılar, butun by cismani acliqlara dəzməqi, Biçeraxov idejalarıni pozylmasına aktiv syrətdə jardıni etməqi çok arzı edir və by izi imqan daxilində olaraq altıncı bəluqdə aparıldı.

Acliq ağırlıqlarını qəçirməq cəhətdən bizə, jerli dəmir jol izçiləri artıq kalmış jeməqlərindən, sy və bir-iqi tiqə çərəq verməqlə jardıni edirdilər.

Bizim əsirliqimizin sony qəlib çatıldı. Xusysi bir «arıtmadan» sonra bizi razılıqlı müz olmadan bir hejvan surusu qibi jenicə təzqil edilən 6-cı bəluqə salırlar. By bəluq kızıq əsqərlərdən və onlarla barabar e'zam edilmiş və sonradan casys oldıqları bəlli olan əxslərdən təzqil edilirdi.

Acliq və çirqliq içərisində olan by istirahət yzyn surməjir. Bizim bəluqumuzun, Staro-Tereçina janına, bəzəviqlərə karzı qəndəriləcəqi haqqında zəjjələr qedir. Bəluq həjəcana qəldi; gryplar «məz-vərəti» bəslədi. Bəzəviqlər uzərinə qəndərilidqləri təkdirdə, onlara tərəf qəçməq planı muzaqərə edildi. Bəluqun by «zərərli» əhvali-ryhijjəsi Biçeraxov ərqani - hərbinin kərarını dəqiqədirir. Bəluqun



turqlərə karşı olaraq Dərbənt janına qəndərlməsini tələb edən bir əmr qəlməkdir.

«E'zam olynmyzlar» izləjirdilər, kara siyahılar düzəldilirdi. By bəluqdə aktiv bolşeviq kuvvəsi bir neçə adamdan ibarət idi qi, bynların arasında İnci Qəncilər İttifakı, uzvləri də var idi. Bynların arasında ən bəjuq aktivliq qəstərn joldaz Verle idi. Bəluqun qərqin vəziyyətini jeni başlamış olan cəbhə həyatı jymyzaldır. Jenə də muharəbə, jenə də jarklı və ələnələr, jenə də həjəcan içərisində olan kaçqın; laqin by dəfə xajin Biçeraxovçyların kaçkını idi.

Petrovsk sukyt etdi...

## Baqı jolynda

### XIV

Kaspi dənizi juqsəq, qəpuqlu dalgalarla dalğalanır və çözyrdy. Biz tərğ edilmiz Petrovsk limanı jakınında lobər uzərində dyryrdyk.

Deməq olar qi, mevcyd olmajan Biçeraxov ordysynyn həzimətilə ric'ət etmiş hissəsi acludan əlurdu. Acludk, xəstəliq, hər qun bir çök cavan həjətləri dari-bəkajə suruqləjirdi. Ənzəli porty jolynda içməli sy joklygyndan vəziyyət daha da pisləzirdi. Onsyz da xəstəliq və əlum çokalırdı.

Bizim protestomyza bakmajarak inqilislər mazytly sy qəndərərəq içməqi əmr etdilər. Lənqərana hərəqət etdiq. Lənqəranda düzərəqah, qəmilərin dəniz «qəzintilərilə» təfrik edilirdi. Dəniz qəzintiləri

hər qun olyrdy. Bynların vəziyyəti, qəmiləri çuruməqdə olan cəsədlərdən bəzəlmək idi. Cəsədlərin əjaklarına ağırlıq bağlajarak on-on dənizə tyllanırdı. Qəmidən tyllanmış hər bir cəsəd syja batmak xəzbaxtlığına najil ola bilməjirdi. Bir paraların əjaklarına bağlanmış ağırlıq kopyr və belə cəsədlər dəniz uzərində uzərəq quləq və dalgalar vasitəsilə kırığa çıkarılırdı. Lənqəran həqumətinin əlulərin dəniz kırığına basdırılması, mən və cəsədlərin limana tyllanmasını təqlif edən əmri, Biçeraxovyn camaat barasında nə kədər kajgılı, oldygyyny qəstəjirdi.

Dənizdə bir neçə iqrmi iqrmi bez siyahət edərəq ac və sysyz dəniz həyatının ləzzətini dadarak oldykca azalmış Biçeraxov pasəzirləri Baqı portynyn qərpulərinə janəzdiilər. Baqı, turqlər tərəfindən tərğ edilməzdi.

Xəstələndiqdən sonra mən jol joldəzlərimi itirməzdim. Ancak qəmi bəzəldikdən sonra Turqijə haqimijəti zamanında zəhərdə kalmış Qəncilər ittifakı, uzvu P. K.-a təsaduf etdim.

Bizim qəmilərdən endirilməmiş də maraksız dejildir. «Jyg» vaporynyn dərin, karanlıq, havasız ambarları, öz kohymalarını, aktaranlarla döldy. Jarı əlu pasəzirlər arasında bir çokları adamlarını tapa bilməjirdilər. Bədbaxt kohymalarının öz adamlarının başına nələr qəldiqini muəjjən etmələri çətin idi; çünqə qəmidən dənizə tyllanılanlar barəsində heç bir siyahı dytylmamışdı.

Mənim köhymlərim jok idi. Məni qəmi ambardan çıxarmaq üçün bir hambala zinel, zalvar. balaca kazan və bir kazık verməyə məbyr oldym. Halby qi, ambarda mənim qibi olan və oradan çıxarmaq üçün hambala veriləcəq bir zəjləri olmajan daha çokları var idi.

### İttifakın ehjası

#### XV

Turqlər qetdi. İngilislər Baqınlı izgal etdilər. Onlar zəhərin əsil sahlı, və agası oldylar. İngilislər idarəji-urfijə e'lan edərəq zəhərin həjətini, nizama saldılar.

Zəhərin sərətini—neftini—ən alçakcasına olarək açıq-çıqına garət etməyə başlajırlar. İzçilər həjəcan və inkilabi fəalijət qəstəririlər. İzçilərin by hərəqəti ingilisləri, öz garətqərliq izlərini, əqsi-inkilab və Azərbajcanı nühqym etməq niyyət-lərini qizləməyə vadar edir.

İngilislər, itaətli jerli bir milli həqumət du-zəltməqlə öz izlərini pərdələməq istəyirlər.

Beləliqlə başda «musavat» firkəsi dyrmak üzrə milli həqumət mejdana çıkırlar. Bəjlər, xanlar, koçylar və istismarçı sınıfların diqər numajəndələri, ingilislərin xejrinə olaraq muti və oյuncak bir milli həqumət kyrazdırırlar.

İngilislərin boյyndyrygy altında olan by həqumətin təzqili ilə, zəhərin izlərində heç bir təbəddulat

olmajır, jalınız byndan kabak ingilislərin açıq, azqar jəpdiqləri garətqərliq və əqsi-inkilabi hərəqətləri, indi, «musavat» firkəsi həquməti tərəfindən örtulub basdırılırlar.

Menzəviqlərin, es-erlərin xijanətlərindən ib-rət dərsi alan izçilər, dənmez bir syrətdə sollaza-rak, bəjuq inkilabi aktivliq qəstərməyə başlajırlar. Həmqarlar ittifaklarında bolzəviq təzqilatları bərpa edilir. Musavat agalıqlının konkret hərəqətlərini biz əzaqlıda ajrı-ajrı, epizodlarda qəstəririq. Byrada biz, jalınız qəncilər ittifakının canlanmasına ajid olan materiallar üzərində dyracalıq.

Menzəviq gəzətəsi «Iskra»nın jıqlımasından «Hummət» firkəsi tərəfindən nəzr olynən «Zarja» gəzətəsinə qələrqən Qəncilər ittifakı uzvlərinə rast qəldim. Bynları arasında ittifakı jenidən jaratmak fiqri jetizmiydi. By fiqir çok popyler idi və tez bir zamanda koldən fe'lə çıkdı.

1919-cy ilin 1 janvarında, akşam izdən sonra izçi kylyby byfətində, çaj zamanında Barxazov, Tomqin, Borzov, Klıçkov, Klimanov, mən və gejrilərindən ibarət bir gryp ittifakı jenidən jaratmaq üçün əməli izlərə baslamaga kərar verdiq. Mutə-zəbbuslər grypyna, bir neçə daha belə iclaslar etməq lazım qədir. By iclaslarda nədən və nə cur başla-mak barəsində danııldı. İttifakın protokolları, və məhru harada və qimdə kaldıqlını, hazırlamaga çalırdı,ksa da bir zəj çıkmadı.



İttifakın birinci özəqi çapçılarda təzqil olyndy; çünqu mutəzəbbuslərin çok hissəsi çapçılardan idi.

Qəncələrin ittifaka qirmələri üçün qənis təzvikat aparıldı. Zəhər dajirəsinin ilq umyimi iclasları deməq olar qi, tamamilə qənc çapçılardan ibarət olыр idi. By umyimi icaslardan birində dajirə komitəsi seçildi. Komitənin sədri (kooperativ kyllükçylərindən) Peçersqi joldaz, qatib isə (çapçılardan) Barxazov jaldaz oldy. Seçilən komitə və onun sonraqı hejətləri qənis təzqilat və təzvikat işlərini çap istehsalatının hudydy xaricinə jajdılar. Təq-təq gejri istehsalatı cəlb etməqdən başka vakt-dan vaktə bir çok istehsalatların umyimi iclasını çağırmağa başladılar. Zəhərdə az zaman içərisində ittifak qucləndi və nufyz kazandı. Byndan sonra başka dajirələrin təzqilinə başlandı. Birinci özül Port—Dəniz rajonynda təzqil olyndy, by izdə byrada «Kamvo» jə'ni joldaz Osipov iləri suruldu. Byнын daltından Bajıl, Kara zəhər və gejri dejirələr tərədi. By dajirələrdə ittifakın salamat kalması ajrı-ajrı qəhnə uzvləri təzqilat fəalijjəti qəstərməqə başlaırlar qi, səhv olynması deyə by joldaşların familjalarını məəttəəssuf qəstərə bilməjəcəqəm.

Dajirələrdə təzqilat işlərinin nə cur qeçdiqini ajdıncə təsvir etməq üçün by izin Bajıl dajirəsində nə cur qeçdiqini səjləjəcəqəm.

1919-cy ilin jazında zəhər komitələrinin uç uzvu (Borззев, Tomqin və mən) Bajılда qəncələrin

təzqilat iclasını çağırmaq və qeçirməq barəsində əmr aldık. By cur uçluqlər başka rajonlarda da ajrılmıadı.

Biz rajonda ittifakın təzqili işlə maraklanan qənc izçilər taparak, onlar vasitəsilə Bajıl—Bibi-Hej-bət qəncələrinin umyimi iclasını çağırıldık.

Uçluq öz muəssəələrində işlərini kyrtardıkdən sonra təj'in edilmiz qun, muəjjən edilmiz jıgıncak jerinə qetmiədi.

Bajıl elektrik stansijasının karanlık padvalına qəldiq. Byraja jıgıncak qəncələrin uzvlərini çətinliqlə qəurduq. Divarlarda rutybətdən kabarmıq zəqil və xəritələr fantastiq qələqlər təzqil edir, qəmur lampası can çəqizir qibi ıqk verirdi. Çətinliqlə qərulən ıqk, jıgıncakların onsyz da seçilməsini simalarını biçimsiz bir zəqlə salırdı. İqirmidən artık qənc jıgıncakıadı.

Jıgıncakların səş qujunu, hərdəmbir saqit olyn səsi qəsirdi; kapıda dyran bir qənc—Səssiz! cəsyslar hər tərəfə byrynlarını sokyrlar,—dunən stansijada da qərunmuşlər—dejirdi.

Mə'dənlərdə çalızan sinəsi açık, qəjnəq qejinmiz əzələli başka bir qənc—Alçaklar byrynlarını ora-byra sokyrlar—dedi və həjəcanla parlajən qəz-lərini karanlık mədxəldə ıqıldajən bir nəktəjə diqdi.

İclası açmağa hazırlazən sədr,—Hisss! Bak kapıda bir qələqə qərundu. Qimsə orada dyryr—dedi. Tam ehtijatlı oldyk....

Karıda dyran qənc—korkmajın özümüzündür. O nevbətçi gorodovoy qudur, dedi.

Zubhə dağıldı. İclas açıldı. Uçluq uzvlərinin hər biri nevbə ilə danışdı. Butun iclasın fiqri bir idi. İttifakı, jenidən təzqil və ehja etməli idi.

— Zəhərdə təzqil olyndy... Kızıllı ordy agları, dəqur. Biz Kızıllı ordynyn galibijətini asanlaşdırmağık. Musavatçılar yzın muddət dajana bilməzlər. Hazırlanmak lazımdyr.

Nitklərdən sonra ittifaka jazılmak e'lan olyndy. Oradaqların hamısı jazıldı. Bir uçluq seçildi. Onların sözlərinə qərə, qəhnə protokolları, muhafəzə etmiş olan ittifakın qəhnə bir uzvu xatırlandı.

Bajıl—Bibi-Hejbət dajirəsi o vaktndan təzqil edilmiş hesab olynyr. By dajirə ilq zamanlar izə ən-qəl tərədən xylikanlarla mubarəzə aparmak qah qicilib qah bəjüjərəq by qunqu qunə kədər davam edir.

### Bolşeviqlər izləjirlər

## XVI

Zaman qeçdi. İttifak jenidən dogan kommynist firkəsilə rabitəyə qirərəq öz uzvləri vasitəsilə bolşeviqlərin ilq bəjannama və muracətnamalarını ilq jigma və çap edilməsini öz əhdəsinə alı. Qizli mətbəə təzqil etməq izində firkəyə qəməq edir. Bir çok jerlərdə və o cumlədən çapçılarda firkə özəqi

qəncilər ittifakı, uzvlərindən təzqil olynyr. Firkə ilə birliqdə və onyn rəhbərliqi altında ittifak kabakca menşeviqlərin nufyzy altında bylynan həm qarlar ittifakının, «Samopomozz» kooperasijasının və izçi kylybynyn rəhbər təzqilatlarını, ələ qeçirməq izində itiraq edir. Menşeviqlərin onları daha əl-ələ qeçirmələrinə səbəb, onların təzqilatlarının Baqı- daql axırlıncı, əqsi-inkilab hadisələrindən bir zərər qərməmiş olmaları idi. Menşeviqlərin mətbuat organları, olan «Iskra» gəzetəsi var idi. Kommynist firkəsinin və Qəncilər İttifakının vəziyyəti izə tamamilə bynyn əqsinə idi. By nları, salamat kalıb Baqıja kajıtmış ajrı-ajrı qəhnə uzvlərdən olaraq jenidən təzqil və ehja etməq lazımlı qəlirdi.

Azağıdaql epizodları okydykdan sonra okyzy, Qəncilər İttifakının və onyn uzvlərinin jykarıdaql hadisələrdə nə dərəcəyə kədər itiraq etmiş oldy-gyny ajdıncə təsəvvur edə bilər.

### Qizli jigma

## XVII

1919-cy il... Açıq, qunəzli bir qun idi. Jaz butun ləfəfətilə həqum surməqə başlandı. Həqumət mətbəəsində, ajakda dyrmız qəzlərimi «Zarja» gəzetəsinin orzinalına tiqmiz idim... Saatın ahənqli zərbələri 12-ni çaldı. Çok jorylmyzdym. Qəzumu gəzetədən ajırdım, ətrafa bakdım, pəpros çəqməqə başladım.

By sırada Klıçkov qəldi. Qəzəl, mərdanə, həmiyə zən və mutəbəssum olan siması dəqişilmizdi. Barmagını dodagına kojyb:

— Al, jıg, bagla, kyrtaran qibi o saat steriotip apar—dedi. Çalızdıgı jerə kajıdarak—Orada qəzləjirlər—deyə ilavə etdi.

Jıgdım, səhifələrə salıb bağladım. Kolygyma alıb padvalda olan rutyətli steriotip binasına duzdum. Petja da qəldi, jıgımı və parça-parça olmyz orzinalı alıb Perkovsqi joldaşa verdilər.

İzçi Konferansı üçün olan kommynist proklamasiyasını da by kajda ilə tərtib edərək dağıldık. Dal tərəfdən qələn mudir qərdu. Məhv oldygymyzy, alçak menzəviqin bizi ələ verəcəqini duzunduq... nə duzunursən duzun, jıgım lazım idi. Gajkanı vintlədim; nə olyrsa-olsyn qizli jıgımı kyrtarına kərar verdim. By qun izdən cıkarqan Petja elə bil acıgına qəlmiz qibi valiqi alıb paltosynyn ətəqləri altına saldı. Mən bojanı almalı oldym. Qetdiq. Kəlblərimiz saat mexanizimi qibi dəjunurdu; hər qah bizi jaxalasa idilər, zühəsiz məhv olyrdyk; bizim məhv olmamız bir jana, butun joldaşlarımız da məhv olardı.

Telefon quçəsində qizli juqlə korka-korka qetdiq; axırda mama Devlətovy axtarıb tapdık.

Tık, tık... Sağır əqsi-sədalar insandan xali koridoryn axırına kədər azala-azala jajılır və orada sənub qədirdi. Dikkətimizi artırdık.. Dəkiyələr çox agır və jorycy qeçirdi. Qim isə qyrylyly addım-

larla kapıya jaklaadı, açarı deziqə saldı. Kapı açıldı. Qəzlərimiz bir-birinə dəqdiqi zaman nəzərlərimizdə «Byrajamı?» deyə soryzan istifham izarəti parlajırdı.

Joldaşım:

— Biz...z...z.... qətir...rdiq dedi və zorla səzunu kyrtardı.

Bizi karzılayan—Koçaklar, bəqlijir dedi. By sırada qyja çijnimizdən bir dag qəturulmuşdu. Kapalı otak havasını ydarak dərin nəfəs alırdık.

Kara bıqlı, 35 jazlarında bir qizi olan by joldaş bizi jola salarqan qecə saat 10-da qəlin, o vakt çap edəcəqidi dedi və dalımızca kapını bağlarqan, ətrafınıza qəz jetirin deyə tapzırdı.

Qetdiq...

By cür izlərdə çox zaman bizə joldaşlık edən Qevork adlı, karajagız, agıllı, çəviq, 14 jazlarında bir erməni idi. Od içərisində belə olsa idi ,o, qimə xidmət edəcəqini bilirdi. Bir dəfə belə olmyzdy: Qevork qəldi. Qizli zəj jıgım üçün zirift lazım idi. Petja, ziriftə çox ehtijac var, dedi.

— Səjlə kapıdan deziqin kabagına qəlsin...

Mən qətirrəm.

— O, sətir bəzıslız sutyny (grankanı) al... bir kassaja qifajət edər.

Grankanı iqiə bəlub qagıza buqum, kolygymyn altına sokyb həjətə cıkdım,ətrafa bakındım, taxta kapıda açılımlı deziqdən yzattım. Bejtəlxəlanın divarı dalında qizlənərək kaçdı. Bir iqi

dəkikə qəzlədiqdən sonra isin müvəffəkiyyətə qə-  
rulduquna kənaət qətirdim və qyja heç bir zəj ol-  
mamız qibi mətbəəyə öz dəzqahının bəzi na kajit-  
dım. İz qərulmuş idi.

## Kommynist özəqi təzqil edlir

### XVIII

1919-cy ildə idi. Çapçılar ittifaqında bir çok-  
larına və o cumlədən mənə də, akzəm izçi kylybyn-  
da jıgızmagı (Bağı Komitəsindənmi, joksə Mərqəzi  
Komitədənmi, jaxət xatırlamajıram) firkə mərqəzin-  
dən bir mə'ryzəçinin qələcəqini xəbər verdilər.

— «Mə'ryzə olacaqdyr, firkə özəqi təzqil et-  
məlidur. Hər tərəfdə firkə özəqi təzqil olunyr, fir-  
kə təzqilatları bərpa edilir; çapçılar by izdə qeri  
kalmamalıdyrlar. Menzəviqlər və es-erlər həm qar-  
lar ittifaqlarına sokylyrlar, o zaman onlarla mu-  
barəzə çətin olıyr...»

Çapçılar özəqinin təzqilat iclasına də'vət edən-  
lər belə dejirlər idi. Kommynist özəqi barəsində apa-  
rılan by kısa və ajdın təbligatda hər zəj səjlən-  
miş idi.

Dogrydan da o zaman çapçılar ittifaqının hej-  
əti-idarəsi menzəviq və es-erlərin əlində idi. Byn-  
larla barabar, kommynist nəkteəji-nəzərində olan  
ajrı-aprı zəxslər də var idi qi, bynlar həmişə  
kommynizm və millətlər istiklalijjəti idejasının pyc  
olyb qədəcəqi hakkında fiqirlər jajan nəkteji-nə-

zərlərlə dağınık zəqildə mubarəzə aparırdılar.  
Es-er və menzəviqlər çapçılar ittifaqını, sijəsətdən  
qeniz və fəal mubarəzədən yzaklaşdırarak məh-  
dyd iktisadi tələblər çərçivəsinə salmaga çalırdı-  
dılar və ittifaqın hej'əti-idarəsində onların tərəfdar-  
ları, çapçılarının sol tərəfə Zyra həquməti və bol-  
zəviqlər tərəfinə bağlanmış olan aktiv həərəqətlərini  
lənqidə biləcəq kədər çok idi.

By zərtlər içərisində kommynist özəqi təzqil  
idejası, kommynistcəsinə duzunən ajrı-ajrı çapçı-  
ların jıgızmaması, idejası, sur'ətlə həjəftə qeçdi.

By izə o zaman, çapçılarda məhəqəm təzqilatı  
olan qəncələrin İnternasional ittifaqı, çok bəjuq və  
kijmətli jardı m qəstərdi.

Bynyn nəticəsində ilq təzqilat izləri devrində  
çapçılar kommynist özəqi uzvlərinin bir iqi nəfər  
mustəsna olmaq uzrə, tamamilə qəncələrin İnternas-  
jonal ittifaq uzvlərindən ibarət olması, hejrat edi-  
ləcəq zəj dejildur.

Bir jaz akzəmı idi, sərin quləq əsirdi, paltolar  
tyllanmışdı. Bir hissəmiz çapçılar ittifaqında, bir  
hissəmiz izçi kylybynda jıgızlırdı. İndi muhum  
bir məsələ bəz vermizdi: özəqin təzqilat iclasını  
aparmak uçun bir otak tapmaq məsələsi karə-  
mızda dyrmyzdy.

Qimsədən musaədə almadan kiraətxananı seç-  
diq. Hamımız oraja qirdiq. Orada bir neçə nəfər  
otyryb mutaləə edirdi. Oradan çıktıb qətmələrin  
nəzəqətli bir syrətdə izarə etdiq. Hamısı, çıkmış,

jalımız biz özümüz kalmışdıq. Masa başına oturduk. Jadımda olanlar: Poltoratski, (jazlısı), Borzov, Tomqin, Paza Hejbətov, Klıçkov P. idi. Bir-iqifərdən başqa qəncələrin hamısı, İnternasional ittifaq üzvləri idi.

Orada Poltoratski joldaz sədr, Borzov joldaz xəznədar seçdi.

Firkə mərqəzindən qələn joldazın məryəsini dinlədiq. By joldaz Kyban papaklı, sarımtıl və qəhnə paltoly bir erməni idi. By joldaz kışa bir syrətdə və klirik bir rysca ilə danırdıqı məryəsini nəticesi by idi: Klizil ordy iliriləjir, galib qəlir; hazırlanmaq, galibijəti asanlaşdırmaq, by xusysda təzqilat düzəltməq lazımdyr. Firkə bərpa edilir, muəssəsələrdə firkə özəqləti təzqil olynır.

Butun iclas jarımcə saat davam etmişdi. İclas zamanında Paza Hejbətov və başka bir joldaz kəpənin jarımda dymnyz və kəpənin dytəçəğindən jarılmış olyb kiraətxanəyə qimsəni kojmamışdılar.

Bizim heç qəzlənilməjən və by syrətlə izah olynmajən qirizimiz, kiraətxanə fəalijətinin dajandırlıması, kəpənin dizari tərəfində olanları həjəcana qətirmişdi. Qlyrylty və həjəcan esidilməqə və kəpəyə hucym başlandı. Qlyrylty və gələbəliq qet-qədə artırdı.

Çapçılar özəqinin iclası kyrtardı. Kəpə açıldı. Biz ajaga kalkdıq. Əsəbiləzən, anlaşılmaz bir xomyrtılı səjləzən və bizə jan qəzlə bəkan gələbəliq

hucymla içəri qırdı. Biz jərlərimizi, həjəcana duzmuş, «mədəniyyətçilərə» byrakarak çıkdıq.

Baqı Kommynasının sukytyndan sonra çapçılar özəqi by andan e'tibarən həm rəsmi, həm də mahijət e'tibarilə bərpa edilmişdi. Əzəq, mənfyr musavat kyrylyzyny devirməq izini bələvəqlərin butun başka təzqilatlarla birliqdə izləməqə başlanmış və özəq by izi aparmakda çapçılar qutləsinin başında qetmişdi.

Kommynist özəqi təzqil olynдықdan sonra mənzəviqlər həmqarlar ittifaqı, həjəti-idarəsindən və umymijətlə çapçıların həmqarlar hərəqatına əsaslı bir tə'sir qəstərə biləcəq bir mevkə'dən çəqilməqə məcbyr olmyədylər.

Firkənin, qəncələrin İnternasional ittifaqına etdiqi rəhbərliq bərəsində azda olsa danızmak lazımdyr.

Qəncələrin İnternasional ittifaqı, Baqıya turqlərin hucymyndan və 1918-ci ildə I Baqı Kommynasının və deməq olar qi, ejni zamanda firkə təzqilatının sukytyndan sonra, bir para jərlərdə isə hətta daha da əvvəl ehjə olynmyədy. By ehjə devrində və byny tə'kil edən təzqilat devrində ilq ajlar firkənin İnternasional qəncələr ittifaqına rəhbərliqi, firkə təzqilatlarilə rəbitədar olan qəncələr ittifaqında fəal rol ojnan ajrı-ajrı, zəxslər tərəfindən aparılmışdı.

Qəncələr ittifaqı, bərəsində məsələlər muzaqərə edilən firkə təzqilatı, iclaslarında mən ola bilməmişdim. Laqin firkənin, Qəncələr ittifaqında çalınmaq üçün ajrılmış oldygy ajrı-ajrı, zəxslərin nufyzları,

hiss oluyrdy. Biz həmişə öz rəftarımız barəsində S. Agamirov, O. Zatyovskaja, Poltoratsqi, Barxazov və Temqin joldaşların dəjərli söz, cavab və məsləhətlərini qəzlərdiq. Onlar, firkə təzqilatilə rəbitədə idilər. İttifakın konferanslarında da belə olyrdy.

### 3itini çıkardık

#### XIX

İşçi kilyby hej'əti-idarəsi, kilyb işçilərinin umyimi iclasında artıq səs kazanmış olan bolşeviklərin—e'timada lajık zəxslərin əllərinə qeçmiydi. Halby qı, Qəncələr ittfakı və firkə uzvləri hamısı bir jerdə iclasdaqların jarıslını, belə təzqil etməjirdilər. Ancak bynların cəldliqi və fəallıqı, galibijjəti təmin etmiydi. Menşeviklər belə acınacaklı bir nəticəjə duzduqdən sonra, bizim onları devirməq üçün işçi kilyby uzvlüqünə qirmis qldygymyzy səjləmələri və bizi zərbəli bolşevik guppy adlandırınmaları əsassız dejidli.

Çapçılar ittfakını və «Əz-əzünə jardıın» («Самапомозз») kooperativini zəbt etdiqdə, həddən artık tələsdiqimiz hallar da olmyzdyr. By müəssəsələrin hej'ti-idarələrinə çök ittfak uzvləri daxil olmyzdy. By hallarda bizim səhvimiz firkə duzəltməqə məcbur olyrdy.

Belə qustaxçı işlərimizə qərə, Zyra həquməti ələjhinə olan bütün firkələrin, bizim ittfakımız qərəsi qəzləri jok idi. Amma biz byna əhəmiyyət verməjidirdi.

### Maj tə'tili

#### XX

Baqı proletarjatının iktisadi və siyasi tələblər makda olan maj tə'tili başlandı. Baqı proletariatu, umyimi kollektiv mukavəlanamanın imzalanması, və Rysja Sosjalist Federativ Zyra Cumhyriyyətinə neft aparılması, tələb edirdi. Rysja Zyra Cumhyriyyətidən işə bəj-xan Azərbajcanı, inqilislərə xəz qəlməq üçün nifrət edirdi.

Baqı proletariatu, iktisadi və siyasi tələbələr ygyrynda apardıqı, mubarəzə, qəncələri əzünə cəzb edir və onları tə'tilçilərin avangardı sıralarına daxil edirdi.

Tə'til edən proletarjatın fiqir və hərəqətlərində— «Zyra Rysjasına neft verilməli» sözləri bəliməqdə idilər.

İşçi qəncələrin İnternasional ittfakı tə'til etməqdə olan işçilərin və inqilis saldatlarının arasında intibahnama və vərəkələri dağıtmak vəzifəsini öz üzərinə aldı. Tə'til qunlərində saldatlar qərunməjidirdi. İnqilis komandanlıqı, saldatları, kazarmalarda qizlətməydi, laqin manənin nə oldygyny bilməjən vərəkələr kazarmalarda belə bylynarak, saldatların arasında bolşevikliq azarı sirajət edirdi. İttifak tə'til komitəsinin rəbitə işlərini də ifa etməqdə idi. Biz polis idarəsinin fəalijjətini tərəssud altında dytmakda və tə'til komitəsinin qeziqini çəqməqdə idiq.



Polis bizlərdən bəzilərini Pletnitsqinin mətbəxində intibahnama jügarqan dytmyzdy.

Qəncələrdən bəziləri galibijətə inanırdı; laqin by galibijətə by dəfə najil olmaq müm-qun olmadı. Tə'tilin pozylmasına musavatçyların turq ixciləri arasında milli təsvikat aparmaları yardım etdi. Turq ixciləri, onların arasında bejnəlmiləl həmrəjliq gajələrinin intizar etməsinə bəkmajarak, jənə də hələliq çök quclu bir zəvinizim tə'siri altında idilər.

Musavatçyların təsvikati, turqləri umymi ixciqutləsindən ajırmak məxsədini tə'kib etməqdə idi və bə'zi jerlərdə byna müvəffək də ola bilirdilər.

Bəj-xan həquməti, Baqlı da bylynan inqilıs közy-nynun sunqusunə istinad edərəq, sərt muamələ japma-ga bəzladı. Ardı qəsilməjən həbslər bəzlandı. Tə'til komitəsinin butun həj'əti Zamaxı jolyndaqı həbsxanaja atıldı. Tə'tilçilərin rəhbərlərindən bəziləri inqilıs mustəmləqələrinə qəndərliməq uzrə zəhərdən çıkarıldı və jalıuz by səbəbdən dolaqı e'lan edilmiz olan və bir neçə qun davam edən iqinci tə'tildən sonra onlar jəniden Baqlıja kajtarıldı,lar.

Baqlı proletariatu,ın maj tə'tili jatı,ıldı. Galibijətə inandı, larsa da nəticədə həzımət oldy. Hajasız byrzyazija «galib qəlmiz» həqumət surusu təntənəsinin butun aqlırlıqı kommynist firkəsilə qəncələr ittifa-klı,ın uzərinə duzdu.

Qəncələr ittifaqı qızlındə çalızmaga məbyr oldy. Xəlvətə toplanır və jıqlıncakları,ını,zi kapalı bina-

da qəçirirdi. Bizi dytyr tə'kib edirlərdisə də, biz bəjıjur və məhqəmlənirdi. İttifaqı,ın, onyn özəqlərinin, ajrı-ajrı uzvlərinin izini həkiki bir syrətdə təsvir etməq çəfindur. Sərquzəztlərlə doly olan həjət və fəalijətımız, naqlı, Pinkerton əfsanələri qibi qərunə bilər; laqin həkikətdə isə iz tamamilə belə idi. By dediqlərimizi tə'jid etməq uçun həmin devrdəqi həjət və mubarəzəmidən bir neçə epizody qəturəlim.

### Qəncələr İttifaqı,ın konferansı

#### XXI

25 maj...erqən çıkan qunəz öz zia'ları,ı, jykydan ojanmakda olan zəhərin uzərinə ojnək bir syrətdə saçmakdadır... Səhər saat ona kədər qəzlədiqdən sonra Qəncələr İttifaqı,ın Baqlı konferansına qetməqə tələsiriq. Təzqilatı, jəniden jaratmı,3 olan bir ovyc qəlnə ittifaq uzvlərinin izlətdiqi sə'jlərinin nəticəsinə bəkmək arzı,ı, bizi kavı,ır. Qeçmiş oldygy joly fiqrən nəzərdən qəçirərəq addımları,ını,zi sur'ətləndirdi.

Bizi, Armjansqi qəçənin 14 numrəli evində (çarçılar ittifaqı, binası) topləzmı,3 olan joldəzları,ın məchyl mevzylar ətrafındaqı zən səhbətləri karə,ladı. Zahirən yzaklar bəjram qunu oldygy uçun biqarçılıkdan zyxlyk etməq və vaktı zən qəçirməq uçun toplanmı,3dı,lar. Byrada kajqlı,ız bir əhvali-ryhijə qəzə çarçı,rdı.

Laqin həkikət belə dejildi. Numajəndələr əzlərini musavat xəfijjələrinin qəzunə toz atmaq uçun belə

saklamalı idilər. Zahirən belə idi. Həlikətdə isə yzaklar konferansda ciddi danışıqlara qirisməq arzısilə janmakda idilər.

... Qıldıq... Qeç içəri... Yzaklar nevbətlə tələsmədən bir mərtəbəli qəhnə evin balaca otağına cymırlar. By otakda Çapçılar İttifakılə bizim ittifaqılın Zəhər Rəjon Komitəsi birləsməqdə idi.

Qıldıq... Uç tərəfinə qitab döləbları düzəlmiş olan balaca otak delegatlar və ittifak üzvlərindən olan konaklarla agzılın kədər dolmuşdy. Otağın tavanı, alçaq oldygy qibi, özu də qifli, rutybət kokysy verirdi. Byraja çırqab kyjysynyn və qirli bej-tulxəlanın kokysy sizilib dolmakda idi. Jerlər hamısı, dytylmüşdy. Pəncərələrin içi belə by dəfə otyrmak jeri olmuşdy.

Konferans, vəziffətin iç uzunu qəstərdi. Biz artık işçi qəncələrin qutləvi bir təşqilatı idi. Konferansda ittifaqılın 400 həkiki üzvünün 49 numajəndəsi isbati-vucyd etməqdə idi. Krovsev, Borzəev, Barxəzev, Tomqin və gejrı joldaslardan düzəlmiş olan konferans sədarət hej'əti, işçi konferansına qəndərə-cəqimiz təbriqnamamızı okydy. By sıralarda işçi konferansılın rəhbərliq etməq işi menəviqlərdən boləviqlərin əlinə qəçmişdi.

Təbriqnamanın xusysi bir syrətdə inkilabçı ryhda jazıldıqlını byrada kejd etməq lazımdyr. Konferansda dəfələrlə elə bir momentlər olyrdy qı, kapı və pəncərələri kapamak məcburiyyətində kalırdı. Təbriqnamada biz işjan kaldırıldıqlı təkdirdə öz

aramızdan jərdim verəcəqimizi və'd etməqlə barabar, kəti mubarəzənin vaktı çatmış oldygyyny da kejd edirdiq.

Konferansılın by kədər jərti açık (kanyını) oldy-gyna bakmajarak, polıs idarəsi bizə tokynmajırdı. Konferansılın işləri, kyrtarmak üzrə iqən biz öz təbriqnamamızın cavabını aldıq. Cavabda: «İsjan sig-nalına hazır olınyz»—dejillirdi.

Konferansda bizimlə ejni gəjəni tə'kib edən və Tiflislə Ermənistanda bylynan qəncələr təşqilatları-nın Zakafkaz kyryltajını çağırmaq məsələsi kal-dırılmış və muzaqərə edilmışdi. Zakafkaz qəncələr təşqilatılınə qəndəriləcəq muracətnamamı kəbyl etdiq. By muracətnamada onları Baqıda çağırıl-an kyryltaja də'vət edirdiq. Dogrydan da Zakafkaz kyryltajı majın iqinci jərtisində. İşçi Kylyby bina-sında toplandı. Kyryltaja toplanmış olan Zakafkaz qəncələr təşqilatılını Rysja Kommynist Qəncələr İttifaqı xətti üzrə birləsdirməqi kyryltaj kərara aldı. Kyryltaj Moskva ilə rabitə düzəltməq işini tətbiq etməq jolynda bir sıra əməli tədbir qərulmə-sini kərara aldı.

Zakafkazda qəncələr hərəqatılının inqizaf etməsi işində ittifaqılın Zakafkaz kyryltajı bəjuq rol ojna-dı. Bizim Zakafkaz birləsməmiz əyralarılın sonralar Zakafkazda gələbə çalmasına az jərdim qəstərmə-di. By birləsmə əməqçilərin internasjonal həmrəjli-qini isbat edən bir fakt idi.



İndi ittifaqın Baqı konferansı, nın işlərinə dö-  
nəlim.

...1919-cy il mayın, nın 27-sində, jykarı, da ziqr  
edilən konferansın iğinci iclasında, çapçılar tərəfin-  
dən mustəkil ittifaq gəzətəsi çkarkılması, hakkında  
bir təqlif jayıldı. By təqlif sojykkanlıqla karə-  
landı. Böz jərə, nə uçun kərar çkarak. «Gəzətənin  
çkarkılması, nın mümqun olacağı, na zühələnir» və  
gejri by qibi bağırtılar esidilirdi. İləri surulən təq-  
lif kəbyl edilməməq təhlüqəsi altında idi. Gəzətənin  
çkarkılması, nı Barxaşov, Tomqin, Klçkov, Lerner  
joldaşlar mən və gejriləri ziddətli syrətdə mudafəə  
edirdiq. By ikdamatın fe'lən həjata tətbiq edilə bi-  
ləcəqini biz nevbətlə isbata çalırdı, k. Başka cur ola  
da bilməzdi. Bizim aramızda gəzətənin ojnadı, gı  
roly anlayan gəzətə murəttibləri vardı. Biz gəzətəni  
icrətsiz olaraq jıgı, b çap etməqə öhdəmizə qətur-  
duq. Mubahəsədən sonra konferans bizi sevindirə-  
rəq. «Molodoj Raboçi» (Qənc İççi) adlı, bir gəzətə  
çkarmadı, kərara aldı.

### Fırtına xəbəri qətirən karankyz.

#### XXII

İttifaq tərəfindən «Molodoj Raboçi» adlı, gəze-  
tə çkarkılması, na dajir konferansın kərar çkarması,  
çapçılar, sevindirdi.

... 11 ijyn 1919-cy il. Bazar qunu... Jaj öz həq-  
munu surməqə başlamışdı. Baqı, nın jakı, cı, qunəzi,

qunun isti olacağını, və'd etməqdə idi. Tənəffus qu-  
nu olan bazar qunu by dəfə qənc çapçılar uçun iz  
qunu olacaktı. Qəncilər ittifaqı, nın gəzətəsini icrət-  
siz olaraq jıgmaq və çap etməq uçun onlar hələ  
dunəndən sijahı, ja jazılmışlardı. Bitərəf qəncilər də  
by iz uçun də'vət edilirdi.

Toplazı, b Koganın Gogol quçəsi quncunda by-  
lynan mətbəəsinə tərəf jənəldiq.

Mətbəənin içinə qırdıq. Byrnymyza tyrə krax-  
mal jayı, şkanı, kokysy dəjdi. Vaktndan xaric işləjən  
murəttiblərin həjrətli nəzərlərilə karə, landı, k. «Na-  
bat» (bölşeviqlərin çap edilən firkə organları, idi)  
gəzətəsini jıgı, rı, lardı. Nə uçun qəldiniz? Nə jıgı-  
caksınız? Qimin uçun?—deyə bizdən sorşyrdı-  
lar. Tezliqlə izi anladılar; onlar mətbəə materjal-  
ları, nın harada oldygy, na bələd olmajan bizləre  
jıgmaq uçun qəməq etdilər. Əvvəl az oldygy, myzy,  
izin öhdəsindən qələ bilməjəcəqimizi zənn edirdiq;  
laqin sonra bir neçə joldaş da jardı, ma qəldi və  
bynlardan bə'ziləri hətta qərməqə iz belə tapa bil-  
mədi.

«Molodoj Raboçi»nin 1-nci numrəsi, tərtib tə-  
tib dalı, nca, granka granka dalı, nca, vərək vərək  
dalı, nca jıgı, larak çapa hazırlanmaqda idi. O. Za-  
tynovskaja, Barxaşov, Tomqin və bir kədə, r də  
Klçkov gəzətəni redakte və təşih edirlərdi. Kli-  
manov, Lerner, Klçkov, mən, Cə'fər Babajev və  
gejriləri jıgı, r, dı, k.

Qıyınduz saat iqidə jıgmaq izini kyrtardı, k, bi-  
rinci və iğinci səhifələri tərtib edib uzunu çkardı, k.

Yzaklar öz gəzətinin bas vərəkini qərərək: Yr-ra-ytra dejə bagırdırlar. Dağıtmak səpələməqdən kərkarak ehtijatla masına endirdi. Qənarlarını bərquidib, səhvlərini düzəltdi və boja byrakarak, məzını isə saldı. Məzın ogyldajarak Qəncələr İttifakının hazır gəzətəsinə çikarmaga basladı.

Çapçılar junquulluq hissi və vəzifələrini ifa etməq İftixarilə, əllərini iyiyb pəpros çəqməqə basladırlar. Evlərinə dağılısarqan, onlar birinci olaraq, «Molodoj Raboçi» gəzətəsinin 1-ci numrəsini əzlərilə qəturduklar.

Aksam İzçi Kylybynda idi. Dunjaja jeni qəlmiz olan gəzətə, konsert-miting baslanmadan bir az əvvəl ziddətlə kapıadırlımaqda idi. Bir hissəsini rajonlara qəndərdilər. İqı saat qəcməmiş gəzətənin bir nusxəsi də kalmadı. Gəzətə məccanı, (pılsyz) pajlanırdı. Ona jardı, m etməq uçun isə yzaklar hər qəs öz kuvvəsinə qərə, pıl verirdi.

Gəzətə ajrı-ajrı gryplar uçun ycadan okynırdy. Bazda belə jazılımdı: «Molodoj Raboçi» Baqlı və onyn rajonlarının İzçi Qəncələrin İnternasional İttifakının Mərqəzi Komitəsi organı.

Gəzətənin birinci numrəsi öz mərqəzi məkalə və jazılarında cəsyranə və kət'i bir syrətdə Rysja Kommynist Firkəsi Mərqəzi Komitəsinin organı, «Pravda» ilə öldygy qibi, Baqlıda çıkan «Nabat» adlı Kommynist gəzətəsilə də həmfiqir öldygyne kejd edirdi.

Gəzətəimiz proletariatu azad etməq ygyrynda ziddətli sınıfi mubarəzə aparılmasını, təblig edirdi.

Gəzətə çıkdıkdan sonra bizim uçun mətby organın zəryri olması haqqındaqlı fiqir bərquijib məhqəmləzdi. «Molodoj Raboçi»nin daha bir neçə numrəsi qənüllü çapçılar tərəfindən jıgılıb çap edildiqdən sonra, gəzətəimiz muntəzəm syrətdə çıkan və donlykly izçi hej'əti tərəfindən jıgılıb çap edilən mətby bir organ halını aldı.

Mundərəcatca gəzətəimiz qəncələri təzqilatlanmaga və inkilab çarpışmalarına hazırlanmaga dəvət edərək ejni zamanda rahat jazaja bilməjirdi. Həqumət bazında dyran həjasız byrzyazija, açıkdan-açıga ag terror jəpmaga cəsərət qəstərməjərək kommynistləri divar dalından öldururdu. Kommynist Hazım Əlijev və Mysəvi joldaşların öldürməsinə cavab olaraq, «Molodoj Raboçi» 3-cu numrəsində dejirdi: «Ag terrora biz kırımlı terrorla cavab verəcəqiz».

Bə'zən gəzətəni kapajırdı; laqin o sərləvhəsini dəjizərək jenidən çıkırdı. Gəzətəyə 10.000 manat cərimə qəsdilər. Vermədi.

Yzaklar müvəffəkijətsiz protokoly jazanlara qulərək dejirdilər:

—Tapın qərəq bizi haradan tapa biləcəqsınız. Sonralar haman «Molodoj Raboçi» sərləvhələrini dəqizərək və bə'zən bir zaman çıkmajarak, təzədən çap edilməqə baslaırt və qəncələrin mubarəzə rəhibəri və muəllimi adını kazanırt.

XXIII

By fəkerə hafizəmdə karanlık bir əqildə kalmakdadır; laqin o bəjlərdən, xanlardan, millətpərəstlərdən ibarət olan musavat həquməti devrində İttifakımlızın fəalijəti uçun xarakteriqdur.

Xatırlımdadır, 1919-cy ilin pəjızında jagızlar hələ başlanmamızdısa, karanlık tez duzur və akzamlar sojyk olırdy. By zamanlar İzçi-Qəntli Qəncələrin İnternasional İttifakı, qəncələrin qutləvi və məhqəmləzmiz bir təzqilatı idi. İttifak Baqı və bir sıra dajirə komitələrinə maliq idi. Mən zəhər komitələrinin sədri olmalı oldym; by komitə çapçılarının Həmqarlar İttifakının qutubxana-kiraətxanası binasında jərləzirdi. Komitənin bir jazı masası vardı, qı, onyn da byrada bylynması (çapçılarının həmqarlar ittifakı hej'əti-idarəsi menzəvilqlərlə es-erlərin əlində bylynarqan) hej'əti-idarə tərəfindən luzymsyz, dəriskallık tərədən bir zəj hesab edilirdi. Əlbəttə byndan sonraqı devrin inkilab həərəqatı hadisələri bizi və masamız, çapçılarının həmqarlar fəalijətinə ənqəl tərədən bir mania qibi tələkki edilməjirdi.

—İttifakın zəhər komitəsinin aldığı mə'lymata qərə, İzçi-Qəntli Qəncələrin İnternasional İttifakı-

1) Joldaz Kaplyn, Zəhər Dajirəsi Qəncələr ittifakının üzvü idi, onyn adı xatırlımda deji. O devrdə və hamən epizodda iştiraq etməjən zəxslərdən onlardan danızıldıqlını zənn etməmələrini rəca edirəm:

nın üzvlərindən Kaplyn familjalı birisi namə'lym bir milli jəhydi firkəsilə (Poolesion və ja byna bənzəjən başka bir ad dazıjan) rəbitədə bylynırdy.

Nə etməli? Komitədə məsləhətləzdiq. Bizim nəkteji-nəzərimizə jol verilməz olan by faktı təhkik etməq uçun bir komisija təzqil etməqi karara alındı. Bir uçluq ajrıldı. By uçluqda mən də vardıım.

Seçilən uçluq Kaplyny çağırılıb dindirməqi karara alındı. Dindirmə çapçılar ittifakının qutubxana-kiraətxanası binasında olmalı idi. Təhkikat itmama jetirilincəyə kədər iz çok adamlara bildirilməməli olmaqla barəbar, dindirmə uçun bir dərəcəyə kədər başka bir zərəjit tələb olınyrdy. Kiraətxanada isə daima maraklı tamazaçılar mevcyd idi. Laqin çarə jokdy. O zamanlar nə əlverişli zərəjit vardı, nə də ajrıca kabinələr tapmaq mümqun idi.

...Karanlık pəjız qecəsi qəldi. Saat 9 radələrinde idi. Uçluq toplandı. Kiraətxanada qyrylty və gələbəliq həqumran idi. Çağırılılmız olan Kaplyn qəldi. Ona 17-18 jaz verməq olardı. Bojy ortabab, əzu arık təhər idi.

Dindirməqə zury etməq lazımdı. Quncdəqi qıtab dolabilə bir sırada bylynarak izləməjən kaplynın hucrəsinə qirərəq, bir skamja kojyb və ony otyrmaga də'vət etdiq, əzumuz də otyrdyk.

Nədən bəzlamalı. Kaplyнын mənsyb oldygyny quman etdiqimiz milli firkənin programı nədən ibarətdur? Onyn jalanını, necə dyta biləcəqiq? By sy-

allar, ittifaqın by qibi isində, həm də çox nadir təsadüf edilən isində, birinci dəfə olaraq istiraq edən bizlərin bejnini dəlirdi.

...Danışığımızın nədən başlandığını, duzqun bir syrətdə xatırlamayıram; lakin Kaplyın quman edilən milli firkə ilə əlakədə bylyndygyny inqar etməjirdi, hələ o, bizi təəccübləndirərək ony mudafəə etməyə başladı; onyn dediqinə qərə haman firkə Zyra platforması üzərində dyryr, həm də o Rysjada kommynist firkəsilə ja birləşmədi, ja da birləşməq uzrə idi. Bir də haman firkə aktiv bir syrətdə Zyra həqumətinin tərəfini saklayırmız. Dogrysy by sözlər bizi çox təəccübləndirdi. Kaplyın tərəfindən belə bir aktivliq qəzləməjirdiq. O haman firkə hakında bəslədiqi rəjnin dogry oldygyna bizi kane etməyə çalırdı; biz isəq var kuvvəimizlə onyn dediqlərinə inanmayırdıq. Bizim əsas dəlilimiz by idi: nə üçün o «inkilabçı» firkənin elə bir rolyndan iəci-Qəntli Qəncələrin İnternasional İttifaqında, Kaplyndan başka qimsə xəbərdar dejil. Belə bir dəmlək heç jerdə əsidilməjir.

Nəticədə o bizi inandıra bilmədi, biz öz rəjimizdə kaldıq. Bizim zənnimizə qərə, inkilabçılıq, jəliniz əjri-əjri adamlara mə'lym olan by qibi firkələrdə bylynmək, boləviq firkəsi platforması üzərində dyran qəncələr təzqilatı, uzvunə jərəzən bir əej dejil.

Biz ona:

—Ja o, ja da by... deyə cavab verdiq. Bynların birisini seç, əjni zamanda iqi təzqilatda uzv olmağa jol verilə bilməz—dediq.

Xatırlımda oldygyna qərə ittifaqımızla bizi «əlimizdən qəlməjən» belə bir isə qəndərən əəhər komitəsi də by kərarımızla təsdik etdi.

### Kara irtica

#### XXIV

Qəncələr ittifaqının iqi ili tamam oldy. O öz mevcudijəti zərfində qəncələrin iəci qutləsi iərisində məhəqəm bir qəq saldı. İnkilabi xidmətlərə maliq idi. İttifaq inkilab mubarəzəsində ogradıqı müvəkkəti müvəffəkijətsizliqlərdən özunu itirməjirdi. O jəzəmək iktidarına maliq idi və firkənin rəhbərliqi altında məhəqəm bir kommynist siyasəti aparmakda idi.

İttifaqın iqi illiq jyblesi, «Qənc Proletar» («Molodoj Raboçi»nin muakibi idi) məcməsinin xusysi bir numrəsini byrakmakla kejd olynır. Haman tarixi qun, ittifaqın rajonlardaqlı butun jətinəklərində, onyn xidmətləri və qələcəq izləri, Zyralar Rysjasi, zyraların Azərbajcanda gələbə çalacağı qununun jəkinləzməkda oldygy xusysynda danırdılar.

Təzjik kuvvətləməqdə idi. Qizlidə çalınmak zərəcətinə alınmış olan ittifak, öz sıralarında ryh juqsəqliqi əmələ qəldiqini hiss edirdi.

İttifakın fəalijətinin artmaqda olması janvar konferansında açılca qərunməqdə idi.

4 janvar 1920-də toplaşmış olan konferans, ittifakın iqi illiq jyblesini onyn qərduqu izlərin qəzəl jəqynlarilə kejd etdi. İttifak 1000 nəfər uzvə maliq idi. Konferansa 90 numajəndə qəlmışdi. Qizli fəalijət devrində ittifaka 400 jeni uzv daxil olmyzdy.

Konferans umym Baql qəncələrində bir muracət-nama byrakılmasını kərara aldı. O, by muracət-nama ilə qəncələri zyralar ygrynda mubarəzə aparmak üçün ittifakın ətrafında birləşməyə dəvət edirdi...

Byrzyazija kyrylyzy zərəcəti daxilində qəncələrin iktisadi mənəfeini jaxşılaşdırmaq və mudafəə qətməq imqanı jəkdy.

Mədəni-məarif izlərinin aparılması, nişətən jaxşı zərəcəti daxilində qədirdisə də, ony da arzı edilən bir nəticəyə vardi,rmak mumqun dejildi. İttifakın konferansı by qibi bir nəticəyə qəldi. Konferans öz kərarlarında bizi var kuvvəmizi sijasi mubarəzəyə və hazırda mevcyd olan həquməti devirməq üçün sərf etməqə dəvət edirdi. İttifak çək qizli zərəcəti daxilində izləməqə baslajır. Qizli fə'alijətə qəçmənin səbəbi «musavat» firkəsinin əqsi-inkilabçı milliq həqumətinin iəci təzqilatları, uzərinə ag terror açması, olmyzdy. Öz jardımcıları, olan polis və ko-

cyaların əllərilə jayılan həbs və kətillərə qıfajət etməjən həqumət, butun Zimali Kafkası dytmyz və Azərbaycanın sərhədində dyrmyz olan ag qeneral Deniqin ilə sazıza qirməqə baslajır. Baqlıda isə onyn əqsi-qəzfijət, izləməqdə və «muzurr» kommyunistləri dytarak, cəza verdirməq üçün Deniqinin təhti-təsərrufundə olan jerlərə qəndərirdi. Konferansdan sonra qələn devrdə əzəq, ittifak izlərinə qəstərən bir neçə misal qətirəlim.

## Çapçılarının iclası

### XXV

Biz, çapçılar həmqarlar ittifakının Armjansqı quçədəqi 14 numrəli evdə bylynan və okycyların təniz oldygy otağında jık. Qecə vaktı, az ızk oldykda by otak bir jeraltı zaxtaja bənzəjirdi.

...Çapçılar əzəqinin iclası idi... İttifaka təzqilatçılar verən, Qəncələr ittifakında, tarixi jaradıcı rol ojnalmış olan by əzəq, əzunun əzəq izlərilə məzgül idi.

Məryzəci javazdan danışıldı... Pencərələrin taxtaları kapalı idi. Həjətdən və koridorlardan qələn hər bir hənirtinin səbəbini bilməqə məcbyr olyryk. Byna bizi, son vakt zəhərdə və Balaxanada jayılan həbslər vadar edirdi. Çək qizli bir syratdə izləməmizin zəryri oldygyny ittifakın Baql Komitəsi də səjləjirdi.

Mə'ryzəçi Kızıl ordynın son həftə içərisində kazandıqı muvəffəkijətlər haqqında danışdı. Dirləjirdi... Asanlıqla belə bir rəjə qəlirdi. Kızıl ordy tezliqə qələcəqdi.

Dogrydan da, məhəlli byrzyazija həquməti artıq əvvəlqi qibi rahat dejildi. Rahat kajğısız, jaa-mak əvəzinə onlar indi əsəbiliq qəstəriridi; by isə onlarıñ jaktıñ bir zamanda içi sınıfına sijasi hak-hesab verməq məcbyrijjətinədə bylynacakları kar-zısında dyrdyklarıñı qəstəriridi.

Onlarıñ canına bərq kərkəy duəduqu uçun, on-lar hər cur vasitələrə muracəət edir, ryslarla turq-lər arasında kanlı çarptıma hazırlajırdılar. Kanlı milli çarptıma onlara—by dəfə artıq ryslarla turq-lər arasında turqləri sınıfi mubarəzədən çəqindirməq uçun lazıñ olmyzdy; çunqu turqlər indi sınıfi muba-rəzəyə artıq çok jaktıñdan iştiraq etməqə başlamış-lardı. Musavətlər, əməqçilərin vahid cəbhəsini pozgynlyga oqratmaq, turqləri ryslarla jə'ni inkilab mubarəzəsinin ilq devrlərində, inkilabın pizdar kad-roları rolyny ojnajan əhalilə dalaşdırmaq istəjir-dilər.

Iclas kyrtarmak uzrə idi... Mə'ryzəçi kyrtardı. Sədr kərarı okymak uzrə ajaga kalkdı; laqin by anda ziddətlə çalınan telefon zənqi, onyñ sözünü

qəsdı. Qəzələdiq. Telefon zənqi toqrar çalıñdı. Nə olmyzdy. Belə qec vaktıda nə ola bilər.

Telefona qədən joldaz, dənəraq:

—Yəzaklar. İçəi kylybyndan telefon edirlər— dedi—xəfijjələrin oraja qəlmis oldyklarıñı xəbər verirlər. Bizimqiləri axtarırmızlar.

Otyranlar bir səsle:

—Jaxız—dejə cavab verdilər.

Vaska pəncərədən dizartıja bakmaga başladı. Iclası davam etdirdi...

Sədr jənə öz nitkini qəsdı, jənə telefon zənqi mane oldy. By dəfə xəbər verirdilər:

—«Daglızın, xəfijjələr Armjansqi quçədə 14-cu numrəyə dogry qətdilər».

Uymı bir zəaklıñk əmələ qəldi.

Sədr dedi:

—Protokoly qizləməli və həjəcana kapılmadan otyrmañı. Xəfijjələri laga kojmaq lazımdyr.

Sonra sədr öz binaquzarlıklarına davamla:

—Bir bir çıktıñ—dedi.—Dənub arkaja bakmajıñ. Tirlərdə dajanmajıñ.

Mən bir başka joldazla çıkdım. Parapetə jeti-zərqən izləndiqimizi dyjdyk. Erməni qilsəsinin arka-sına dənub, addımlarıñızi jejinlətdi. Arkamızca jerijən tanımadıqımız zəbhəli adam da—başında-



ql koteloky qəzunun ustə basıldı, aramızda muəj-  
jən bir məsafə saklajarak addımlarını, sur'ətləndi-  
rirdi.

Torgovi quçəyə çıkdı. Byrası, gələbəliq idi. Biz  
qəzdən itməqə çalıxdıksa, muvəffək ola bilmədiq—  
bazında koteloky olan adam bizi qəzdən kojma-  
jırdı.

—Sirkə tərəf qədəq, orada qəzdən itməq asan-  
dyr, bilet alıb, muxtəlif tərəfə qədər. Bir saat sonra  
Magazin quçəsilə Telefon quçəsinin quncundə qəru-  
zəriq.

Səzlədiqdən sonra, qizlənə-qizlənə və bəz-bəz  
vejillənən adamları, vyryb qəçərəq, sirkə tərəf ju-  
jurduq.

O, artıq qərunməjir.

—Jok, odyr tinqədə dyrmyz. Qəpəq ogly əzu-  
nu qərməməzliqə vyryr.

—Jok, o bizi qəzdən itirmiz.

Joldazım jerijə-jerijə.

—izdihamın içinə sokyl—dedi və gələbəliqin  
içində jok oldy.

Mən də onyn qibi itdim.

Tə'jin etdiqimiz jerdə qəruəduq. Ətrafımıza  
baktıb nəfəsimizi dərdi; sonra paproslarımızı jan-  
dırlıb evə tərəf jənəldi.

—Biz ony ystalıqda aldatdı.

## İləriqi qun<sup>1)</sup>

### XXVI

Hələ aprelin 25-ndə Zəhər rayonynyn qizli kon-  
feransı, qərqin bir dikkətlə joldaz Virappın hali-ha-  
zirə hakkındaqı mə'ryzəsini dinlədi. Joldaz Virapp  
3yra Rysjasının Antanta ilə apardıqı mubarəzəsi-  
ni təsvir və Baqı proletariatının karzısında dyran  
vəzifələri tənvir edərəq, mə'ryzəsinin nihajətində  
mejdana atdıqı «Çarlızığa hazırlı ol» ziariğini, hər  
qəs üçün ajdın və jakın bir ziari etdi. Hər qəsin çok-  
dan bəri hiss etdiqı, hər qəsin bəqlədiqı və karzıla-  
maga hazırlandıqı zəj, nədənsə birdən-birə dərq  
edildi. Həmişə oldygy qibi, by kısa tə'sirli və çok  
mə'nəli ziari, daha dogrysy by hərbi əmr, bizi kət'i  
çarlızımdan əvvəl öz sinirlərimizi daha küvvətli  
bir syrətdə qərqinlətməyə məcbyr etdi. Muştərəq  
mukavələnamanın muvəffəkijətsizliqə oqraması-  
nın—jakınlazmakda olan izsizliq təhdidi oldygy hər  
qəsə ajdın sadə və anlazılan bir zəj qibi qəldi. Kız-  
gın bir həjəcanla jayılmakda olan qutləvi həbslər,  
joldazların öldürülməsi, musavat həqumətinin irti-  
ca mutəzəqqil kılıgını, (erməni-turq kılıgını)—bu-

1) Mən, həkiki material çok olsyn deyə, öz xatiratımın  
by hissəsinə, muəllifin musəədəsilə, joldaz Fyksyn xatiratını  
daxil edirəm o, hərbi uçluq uzvu oldygy üçün daha çok kon-  
kret material verir. Joldaz Fyksyn xatiratının təhriri mənin-  
qinə jakındyr. Joldaz Fyksyn xatiratı «Uç illiq mubarəzə və  
fəalijət» sərəlvəsilə olaraq ilq dəfə 1921-ci ildə ittifaqımızın  
məcmuəsində dərc edilmişdi.

tun bynlar, Baqı işçilərinin cəsyər və kət'i hucymilə həmişəlik olaraq jətirdilə bilirdi. By hucym üçün iləricədən «Hazır ol» komandası verilmizdi.

Konferansdan dağılısar-dağılımaz—jeni xəbərlər qəldi. Sabah səhər Baqı Komitəsinin təcili iclası olacakdyr. Əhvalımız qərqlənəmizdi. Musəvat höqumətinin jəpdığı hərəqətlər xusysi bir qəsəqinliqlə hiss edilirdi. Jeni həbs, jeni siddətli əmrlər hakkinda qələn hər bir xəbər—bizi acıklandırarak, jymrykları, müzi, hazırlamaga məbyr edirdi.

Bazar ertəsi, 26 apreldə, səhər Baqı Komitəsinin iclası, haman Mərqəzi İşçi Kylyby binasında vake oldy. Firkənin M. Komitəsinin by qəndən e'tibərən hər cür jıgıncak və iclasların məvkiy edilməsi hakkinda qə əmri okyndy. Komitələr «uçluq»lər ajırmalı, by «uçluq»lər bilavasitə rajonların hərbi ərqani-hərbijjələrilə rabitə duzəltməli. «Uçluqlar» hərbi onlyklar təzqil edərək, «javka»lar təjjin etməli və hər əmri əsqəri kajda ilə kəsaca verməli: «by qunun ərzində həjata qəçirməli və ərqani-hərbijjedən başka əmirilər qəzləməli».

Əmr okyndy. Muzaqərə başlandı. Jarıda qəs-dilər. Tələsməq lazıym idi. Sur'ətli və əjni zamanda dikkətli bir syrətdə rajonlardan uçluqlar ajırdılar. Bilatə'xir isə başladılar.

Səhər rajonynın «uçluqunə»: Babajan, Zlemova joldazlar və mən daxil idi. Biz tələsiq məsləhətləzərək əzəqlərə by qun axşam kejd edilməq uzrə qəlmələrini xəbər verməq üçün vasitə tapdıq. Kejd

edilməq jeri, əsqidən bəri bizə daima iltica jeri olan çapçılar ittifaqı binası təjjin edildi. Nahar vaktı, zəqillərimizi çəqdirməqə qətdiq. Bəjuq, kuvvətli bir hadisə qəzləjərqən, birliqdə qizlin çalısmakla bir-birinə bağlanmız olan joldazların əqsini əldə etməq istəjirdiq.

Baharın qunəzli aprel qunu idi. Bə'zi joldazları, qəzləməq uzrə grypla «Parapet» də dajanmızdıq. Butun «Parapet» byrzyazija yzakları və orların təjələrilə doly idi. Skamjalarda tənbelcəsinə jıllarak otyran—bəzəq duzəqli camaat, gəzətə okyjrdy.

Qunəzdə kızımlardıqlar...

Gryppymyza joldazlarımızdan bir neçəsi də jənəzdi. Səhbətə başladık.

Həbslər... Kəbine bəhranı... Kızıl ordy Xaçmas stansijasını izgal etmiş... Qeneral-gubernator idareji-urfijjə e'lan etməqə hazırlanır... Sabıncıda qizli konferansın iclasında, həbs edilmiz olan joldazlarımızı həbs evindən Bajıl dystakxanasına qəçirmişlər.

Bir-birimizə kışa cumlələr səjləjir, jeni hadisələri xəbər verirdiq və nədənsə bizə by skamjalarda otyran və «Parapet»də qəzinən bəzəq-duzəqli adamlarda, onların xydpəsəndcəsinə rahatlıqı da çək axmak bir zəj qibi qəlirdi. Bəzimizdə isə belə bir fiqir dolazırdı: qərəsən bynlardan hansilə o... vakt tokkyzmaq lazıym qələcəq...

Kalan joldaşlar da qəlib, çıxdı.

Qetdiq.

Bir saat sonra mən jenə ləçi Kylybyna qetdim.

Həmişə xəbər, əmr, bildiriş qəzləjərqən, zəskə ojnadıqlımlı kilyb otaqlında by qun tuhaf bir tələz qəzə çarpırdı.

Qəsqin bir syrətdə hərəqət edir, kılık-kılık danırlar; cumləni kyrtarmajır və nə deməq istədiqlərini uzlərilə ifadə edirlər. Hej'əti-idarə otaqlınlın kapıslı, pejdərpej çırplırl, joldaşlar qirib çırklrlar.

Joldaz Soroqin mənə muracəət edərəq;

— Aha, sən byrada imizsən; qədəq, mənə lazımsan—dedi.

Onynla birliqdə hej'əti-idarə otaqlına daxil oldym. O, mənə qəstərərəq masa başında dyran bir joldaza:

— By da sizə Zəhər dəjirəsinin sijasi komisarı—dedi və deməq olar qi, mənə deji, jan tərəfə, lap açıklıga tərəf olaraq sur'ətlə:

— Bynynla zərtləz və lazımlı qələn işləri əmələ qətir—deyə pıçıldadı.

İqi qəlmə ilə joldazla anlaşdıml: sabah akşam onyn mənzilinə qəlməli idim. Orada butun rajon Səlibi-Əhmər sijasi komisarlarınlın muzavərəsi olacaktı. Muzavərəjə butun lazımlı məlymatla qəlməli idim..... Kylybdan qətməqə hazırlaşırdıml. Joldaz janazarak:

— By da sənün uçluluğun uçun kilyba qirməqdən ötru vəsikən—dedi — sabah kilyb baqlı olacaktı.—Mənim uzumda dərin bir hejrət əlaməti qərunurdu.

Joldaz lap kylagıma əjilərəq:

— By, polislərin təcavuzunə karzıdyr...—deyə pıçıldadı.

Tə'jin edilən vaktıda mən çapçılar ittifaqlına —kejd edilmə jerimizə—qəldim. «Uçluq»dən iqi artıq orada idi. Kejd etmə formasınlı tərtib etdim.

«Hansı, əzəqdənsən, hansı silahdan atmaqlı bilirsən, əvvəl əsqərliqdə bylynmyzmysan, silah kilylanmaqlı bacarılmısan və gejrə.»

«Hə, yzaklar, tezcə karayl jerinə jurujun—by da sizə gəzətə, iqi-iqi tinlərin başında dyryb gəzətə okyjn; amma dikkətlə bakılın, qəzdən kaçırmajılın. Jarım saat sonra sizi dəjizdirməq uçun adamlar qəndərəcəqəm». By sözlərlə dert adama vəzifə verib jola saldıml. Byradaca hər birinə kılısaca əmrlər verdim:— Sabah izə qətməməli. Əmr əlmək uçun səhər saat 10-da byraja qəlməli. «Sirri dilindən kaçırsan—kyrəyna kyrban edəcəqəm.» Yzaklar top-lanılıb, qyrylty koparırdılar. Onları byradan çıkartırl, bir-birindən ajırdıqlı qi, qyrylty koparmasınlar. Kejd edilənlərə qətmələrini tevsijə edirdiq. On-syz da ev tərəssud altında idi. Bez tərəfdən də byrada belə gələbəliq əmələ qətirirlərdi.

Qetməjir, hər biri hansı onlykda oldygyyny onbaşını qim oldygyyny, nə vakt silah pajlanı, lacagını, soryzyrdy. Onları başka bir zəjın maraklandırdı, gını, sezirdiq. Hər qəsin aqlını, by duşuncə dəzirdi: «Artık iz tezliqdə bitəcəq... laqin nə vakt, nihəjət sə bir tuqənməqdədur».

İzçi Kylybyndan adam qəldi: zəhərdə muracəətname və intibahnama jəpətdirmək uçun bilatə'xir on adam qəndərməli.

— Joldaşlar, qim qetməq istəjir?—deyə sordym. Hamısı, dəstə ilə mənə tərəf atıldı.

Sırada bylynməjanlardan on joldaş ajrıb qəndərdim. Yzaklar qədənlərə gıbtə ilə baktırdılar.

Arkamda birisi:

— İzə qətdilər—deyə mırıldandı.

Saat 10 radələrində izi bitirdiq. Sajdık, sıjahlı-ları jəklədik. Jök, by qun təslim etməq olmaz, hələ hamı kejd edilməmiş, sabaha kojmak lazımdyr.

Ərqani-hərblə rabitə duşəldiq. Belə bir əmr qəldi: «Sabah qunduz saatı birdə silahlarını qərə onlyklara bəlunduz olanlarını sıjahlı, verilməli. Onbaşıları akzəm iclasa qəndərməli.» Evlərimizə çök qec dağıldı.

Butun qun yzyny kızgın bir syətdə qərmuz oldygymyz iz, ancak jataga qirdiqdən sonra hiss edillirdi.

Zəhərin zahiri həjatını saqit, normal bir syətdə qetməsi, zəhərdə qəzməqdə olan byrzyazija-

nın xydpəsəndcəsinə tok uzu, içərimizdə zorla sakladığımız hiddət... qizli fəalijətin adı kajdalarını, ynytmaga məbyr edən kızgın tələsmənin ziddinə olaraq, qəsqin bir syətdə qəzə çarpırdı.

Ejni zamanda fıqrim dağılarak sur'ətlə dəqizməqdə olan hadisələrin qedisini muəjjən etməqdən aciz bir halda qəçmiş qunun xırda, əqsərən heç bir əhəmiyyəti olmajan momentləri uzərində dajandırdı. Artık tamamilə jəklənməkdə və bəzənməkdə olan mubarəzə hissi, qet-qədə qenizlənilib məhtəzəm bir zəqil alarak həjini əzirdi.

O, hiss və jəlmiz o hiss həmişə insanı, elə bir hala qətirir qi, o, duşunur və ejni zamanda daxilən qet-qədə kuvvətli və daha kuvvətli olыр.

Bilavasitə çarpızmək, açıkcasına mubarəzəyə atılmək arzısını, çətinliqlə saklamak olыр.

27-aprel, subh zamanı idi. İzçi Kylyby kapalı idi. Kejd jerinə çapçılar ittifakına qetdim. Koltyklərində gəzətəyə sarınlıq bağlamalar olan joldaşların quçənin by tərəfindən o tərəfinə qeçdiqlərini qərdum. Baş isəratləri və sur'ətli baktəlarla anlaşırdı.

İttifakda izlər kızgın bir halda idi. Səs-quj salmadan, luyzımsyz səzlər danılmadan kejd olynыр və qədirdilər. Hamını «Parapetə» qəzməqdə qəndərdirdiq—həva xoz idi. Gryp-gryp toplanmamalarını bərq-bərq tapırdım. «Parapet», əhtijatlarımızın kərarqahı olmagə başlandı.

Dunənqi tələzən əqsinə olaraq, iz ciddi və bir kədər tuhaf bir tərzdə cərəyan edirdi.

Saat bir radələrində İnci Kylybyna qetməq lazımdı idi. Həjətdən qeçməq icab edirdi. Ehtijətqarlıq, qəzələməq uçun kvartal, dolanıb, həjətə o biri tərəfdən qirməqi kərarlaşdırıldı. Kylyba janəzədə kapı, açık qərdum. Kvartalın hər tərəfində birər, iqişər xəfijələr dırmıyadı. Lap kapının agzında dyran birisi, səssiz bir syrətdə dırarak qəzələrini joldan qeçənlərə zilləjir, xəfijələr tərəfindən muhafəzə edilən iqi mərtəbəli kylyb binası, vukarla juq-sələrəq saqıt-saqıt dıryrdı.

Təbii qi, içərişə qirməqə muvəffək olmadım.

Nahar vaktına dögrü ərqani-hərblə rabjtə duzəldtdiq. Sijahıları təslim etdiq. Belə bir əmr aldık: «Binaquzarlıklarımızi, qəzələjin. Onbəzıları, akşam saat 9-da qəstərilmiş olan jərə muhəkkək qəndərməli.»

Akşam mən Səlibi-Əlimərin sijasi komisarları, jıgıncagına qetdim. O jıgıncakda biz hələ ancaq hansı xəstəxanaları zəbt edib, sanitar nöqtələri halına salmağı muzaqərə etdiq. Səhər çığı, qizli bir syrətdə haman nöqtələrə davacat və sarkı material ilə doly torbalar qəttirməq lazımdı oldıyğyny sözləddiq.

İzə izləri ən muhum məsələni təzqil etməqdə idi. Taxıl az mikdarda hazırlanmışdı. Bəz ərqani-hərbin tapılacağı, uzrə ehtimal edilən çarplımalardan

dolajı, 3-4 qun çərəq pizirilməjəcəğini qəzələməq lazımdı qəldirdi.

By barədə bəz ərqani-hərbi xəbərdir edib, izə qirizməqi kərarə aldık. Bir neçə joldəz mənzildə kaldı. Byrada by aralıq davacat və sarkı materiallarını, kejd edilmiz nöqtələr arasında nə cür pəjləşdirmək ətrafında muzaqərə qədirdi. Mənə, jenicə təchiz edilmiz, laqin hələ açılmamış darulfunyn klinikasının zəbt edilməsi uçun hazırlıq jəpmək və həm də səjjar mufərəzələr təzqil edib, onlarla öz nöqtəm arasında rabitə duzəltməq izi tapılmıyadı. Dağılızaraqan hələ tamamilə həll edilməmiş olan bəzi məsələləri ajdınlaşdırmaq uzrə sabah saat 12-də (sabah o vakt nələr olacağı, bircə bilsə idi) toplaşmaq hakkında sözləddiq. Saat 11-ə jakın, joldəz mənzilindən çıkdıkda, qecələməq uçun tələbələrini umymi jatak evinə qetməqi kərarə aldı. By umymi jatak evi, darulfunyn klinikası binasında olırdı. Yzın vakt qecə saat 3-ə kədər umymi jatak evinin yzın karanlıq koridorynda qəzdim. Klinikasını zəbt etməq planı, ətrafında məsləhətləşir və butun ehtimal və təsadufi halları, ajdınlaşdırıldı. Oradaca mən 10-a kədər tibb faqultəsi tələbəsilə sazışə qirizdim, bynlar sihhijjəci (sanitar) və feldşer olmalı, idilər.

Səhər saat altıda 19-cy lazaretə, ittifaq əzəqinə qədib səjjar mufərəzələr duzəltməq lazımdı oldıyğy

hakkında fiqirləşə-fiqirləşə otakların birində... çarp-  
lak masanın üzərində.. jorgyn bir halda jykyladı,m.

Səhər saat 7-də vakti, itirdiğim üçün pərt və  
acıqlı bir halda—jerimdən fırlajarak əvvəl çapçı-  
lar ittifağına dəqməqi qəsdirdim (dunən biz saat  
jeddiyə sözləşmişdiq, oradaca firkə uzvlərindən biri  
bylynmalı idi.)

Darulfunyn klinikasından çapçılar ittifağına kə-  
dər on kvartal var.

Mən quçələrlə sur'ətlə qedirqən, jolda tələsiq  
bazara qədən adamlara rast qəlirdim; bazarın ja-  
nından qəçərqən, adı normal sabah gələbəliqini qər-  
dum. Byrada basa-bas, qyrylty və haj-quj həqum-  
ran idi.

Çapçılar ittifağına sokyldym. Qimsə jokdy.  
İçəriyə tanımadığım bir joldaz qirdi. Öndan: «bəz-  
ka joldazlar haradadyr və bina nə üçün açıkdyr?»—  
deyə soryzdykda, təəccüblə mənə bakarak: «İçə  
Kylybyndadyrlar»—deyə cavab verdi.

Oraja dogry qetdim. Heç bir zey anlamajırdım.  
Kylybyn kapalı olacağıni bilirdim; laqin nə üçün  
hamı oradadyr?

— «Jəkin bir iz olmyz»—deyə düzunərəq adı,m-  
larımı jejinlətdim:

«Parapetə» çatdıkda mən birdən onlykda byly-  
nan ittifaq uzvu joldaz Nedostypenko ilə uz-uzə qəl-  
dim. O əlində tufənoq dajanmışdı.

Lap mə'təl kaldım. Fiqirlərim bir-birinə karlız-  
dı. Çətinliqlə—nə var qi...—deyə soryzdyım.

— «Tez kylyba jujur, adamlarımız həquməti  
əllərinə qəçirmisələr» cavabını aldı,m.

Artıq mən ona kylək verməjirdim. Gejri-iradi  
bir zey məni iləriyə dogry atdı. Kylyba dogry köz-  
dygym, ja yçdygym bir-ıqi dəkikənin ərzində ba-  
zımda fiqirlərim dolanmaqda idi: «İnkilab».

«Bizimqilər həquməti öz əllərinə almışlar. Nə  
vakt... necə... Axır hələ dunən byna hazırlaşırıldı,k.»

Sevincli bir zey kəlbimi tamamilə kapladı, çök-  
dən bəri saklanılmakda olan zey, sanqı bəndi-bərə-  
ni yçyryb dizartı çıkdı. Oldy... Kylybymyzyn üzə-  
rində kırmızı bajrak jəllənirdi; quçədən silahlı  
içilərle doly bir juq avtomobili sur'ətlə qeçdi.

Mən kylyba tərəf jujurdum.

\*\*

Azərbaycanda inkilab galibijjətinin nəğafətli bir  
zey oldygyny zənn etməq səhv olyrды. Nəğafətlik  
daha dogrysy 1920-ci ildə kan təqulmədən jayılan  
inkilab, Baqı proletariyatının daxili inkilabi kuvvəsi-  
nin çök bəjuq və çarpışmaga hazır olması nəticəsi  
idi. Baqının musəlləh proletarjati isjan etməq üçün  
kəmanda edici bir signala baqlı idi. By signal rəlyny  
isə, kızıl hissələrin Petrovsk tərəfindən jayılan hu-  
cymy ojnadı. Əqsi-inkilabın hər bir mukavəmətinə  
cavab verməq hakkında kabakədan zərtləzdiril-  
miş və danışılmışdı, laqin isjan signalı, Baqı zəhəri-



nin bütün işçi dəstələrinə çatır-çatmaz, bəjuq mukavəmət qəstərməqi və'd edən və «dəhşətli» qərunən həquməti və onyn hərbi kuvvəsi haman saat dağılıb, qətdi.

Muvəffəkijətli inkilabi çevriliz, ha belə musavatçılar tərəfindən musəlləh mukavəmət qəstərilidi-qi təkdirdə, dəxi bəz dıyacakdı.

Baqı proletariatu,nu, inkilabi kuvvəsi və aktivliqi musavat həqumətinə işçilərin özündən az bəlli dejidli. Baqı proletariatu,nu, by kuvvəsi və aktivliqi işjan ərəfəsində musavat agalıgı,nu, əsasları,ni, o kədər sarsıtmı,ıdı, qi, musavatçılar,ın lovgalıgı,ni, jətirmək və açıq çarpi,əmada öz kuvvələrini sına-mək arzı,silə janan işçi dəstələrinin supər muharə-bəsini aradan çıkar-mək üçün, inkilab kuvvəsinin məhəlli əqsi-inkilab kuvvəsi ilə qiçiq bir təması, qifa-jət idi.

## İttifak işinin baharı

### XXVII

Həqumət közyunları,ni, tərəqi-silah etdirməq və tərəzi-idarəni dəjizməq üçün aparı,lan kızıgı,ni, iş bitdi....

İttifak,ın VIII-umym Baqı konferansı çağırıldı. Konferans işlərimizin açıq aparı,ılması jolları,ni, təj'in etdi. İktisadi-hukyk və sijasi-məarif işləri ygrynda mubarəzə aparmaga başladı,k. İttifak,ın uzvlərinə əsəqəri işləri əjrətməqə başladı,k. Turqlərin, kızıgı,

rı,ni, və məqtəb əjirdlərinin arasında xusysi iş aparı,ılması,ni, kərara aldı,k.

Konferansdan sonra Komsomolyn I-nci Azər-bajcan kyryltajı, başladı. Kyryltaj ittifak,ın işləri-nə jəqyn vyrarak, onyn Azərbaycan qəntlərində qə-rəcəqi işləri təj'in etdi. Kyryltajda biz qəntdə qəru-lən işlərlə tanış oldyk. By iş indijə kədər qəntdə itti-fak əzəqləri təzqil etmədən ibarət idi.

Mə'lym oldygyna qərə inkilaba kədər ittifak,ı-mız,ın kəzalarda bir sıra qənt təzqilatları, varmı,ı. Bynları,ni, həjat və fəalijjəti hakki,nda, məəttəəssuf çök əj deyə bilnəjəcəqəm.

Biz indi artıq açıq çalışır,ık. İşçi qəncələr, kərəsı, alınmaz dalga qibi ittifak,ı,mıza dolyzyrlar. İttifak,ı,mıza jabançı, siması,ni, tələsiq dəqizmi, zı-jalı, qənc əjirdlər də sızı,lı,rdı. İttifak,ın işçi qənc-lərdən aralanması, təhlüqəsi hiss edilirdi. Tə'cili təd-birlər lazı,ni, idi.

Ələqdən qəcirməq lazı,ndı, və byny da bilxassə bəjuq rajonlarda jajmak icab edirdi.

Jenidən kejd etmə işinə başladı,k. Jaramaz uzv-ləri səflərimizdən atdı,k. İşləjərqən jeni ərajit da-xilində jeni-jeni işlər qərməqə alındı,k.

Əməq cəbhəsində ittifak əzki,ni,lik qəstərmə-jirdi. Zənbə və bazar qunlərində jayı,lan iməciliq-ləri ittifak uzvləri vəcdlə qəcirirdilər. Qəncələr əzlə-rinə maxsys olan kızıgı,ni,likla tirləri çevirir, juq da-şılır və başka ictimai fajdası, olan adi işlər qəru-r-lərdi.

İttifakın, siyasi tərbiyəvi işlər bejnəlmiləl tərbiyə və umymi hərbi-məarif qibi bəjuq praktiq işlərdən başka əməq və çətin iktisadi-hukuk işləri də vardı.

By sahədə, əməq mufəttisləri assisentlər institytu vucyda qəttirməq, qəncələr üçün iz qununun ki-sadılməsi və zəjirdlərə maxsys cədvəl duzəltmə qəzə çarpan işlərdən idi. Bynynla janazı olaraq, Baqı Komitəsi çocyk qimsəsizliqlə mubarəzə aparmak izinə bəjuq dikkət jetirirdi; o, Baqı Məarif Zə'bəsində, qecə çocyk evləri zəbəqəsini qənizləndirməq izində, aktiv jardı m qəstəririrdi, həm də 14 jazına çatmamış olan qəncələri istehsalatdan çıxarmak izinə başlamışdı. İttifakın duzəlttdiqi dekret lajihəsi mycəbinə istehsalatdan qəturulən qəncələr professional-texniqi dərslərə qəndərməli idilər. Qəncələr istehsalatdan təcricə qəturulməli idi. By iz, qəncələr üçün lazı m olan məqtəblərin hazırlanması ilə muvazi olaraq, qətməli idi. Baqı Komitəsi ilə birlikdə olaraq by bəjuq izi kyrtarmak mənə mümkün olmadı; laqin mən istehsalatdan qəturulən qəncələr üçün təzqil edilməqdə olan iqi numynəvi kommynanın hazırlanmasında iştiraq etdim. By evlərdə cur-bə-cur e'malatxanalar, savad məqtəbləri, umymi jatak yerləri, kylyblar və aaxanalar təchiz edilirdi. By kommynalardan birisi by qunə kədər kalır, o Zamaxı jolyndadyr və Baqı Məarif Zə'bəsinin ən yaxşı çocyk jyrdydyr. Onyn təzqil edilməsi

jolynda Baqı Komitəsinin qatibi joldaz Brejtman və joldaz R. Begak çok əməq işlətmislər.

## Ələnlərin xatirəsi

XXVIII

### Feodor Ivanoviç Radin.

Qəncə Kommynarlar İttifakı, Baqıda Zyra həqumətinin mudafəəsi üçün 1918-ci ildə bəjuq işlər qərmüşdür. Joldaz Fedja ən dəjərli uzvlər sırasında dyrmakda idi.

Nobel zavodyny n modelçisi olan joldaz Fedja həlim və səlim bir qəncə idi. O, Zyra həqumətinin ilq qunlərindən e'tibarən xajin firkələrdən qəzərə çəqilərəq, Klzıl gvardijaya və qəncələr ittifakına daxil olmyədy. Erməni-turq kiryini, zamanı, o, əlində silah oldygy halda, neft anbarlarını, jangırdan muhafəzə edirdi. Tufənojin ymyd ediləcəq bir əldə bylyndygy ilq nəzərdə qərunurdu. By silahı o, ta ələnə kədər əlindən byrakmadı. Klzıl gvardija jenidən təzqil edildiqi vakt, o təzqil edilməqdə olan Klzıl ordyny n 11-ci tabyry sırasına qeçdi. Klzıl ordyny n sırasında olaraq, o cəbhəyə turqlərə karzı qədib Baqı n n qirəcəqlərini mudafəə edirdi. Bir çok çarptəmalardan sonra, cinahdan-cinaha atılaraq, 1918-ci ildə ölduruldu.

Fedjanın öldurulməsi hakındaqı xəbərə inana bilməjirdiq...

Mən ony son dəfə, hissə ilə barabar Maştağa qəndi civarından qeçdiqi vakt qərə bildim. Biləcəridə o bizim zırlı, katarımıza qəlmiydi. Qeçirdiq-ləri çarptamalara hakkinda seylədi. Qedərqən qulə-qulə dedi:

«Tezliqə istirahət üçün evə dənəcəqəm, joksə məzarxanalıgımı okymalı olacaktar».

Dediqi qibi də oldy. Mən ony son dəfə evlərində qərdum. By vakt qullə ilə xarab edilmiş olan zırlı, katarımız Baqlı stansijasında öz top mejdancasını, dəjizir və məhqəmlədir.

O, qədərli bir halda darvazanın ağzında otyr-myədy...

Mən ondan:

— Nə var qi? — deyə sordym.

Cavabında:

— Cəbhədən qəlirən, akşam çarptəmə qəzlə-nildiğini bildim, evdə kalmak istəməjirəm, mən ora-da bylynməliyəm... — dedi.

Cəbhəyə qətdi. Əkrəbası:

— Nə vakt dənəcəqsən? — deyə sordykda, o,

— Tezliqə — deyə cavab vermədi.

Ertəsi qun saat 11-də ony mejitini qətirdilər. Qullə başını dəlib qeçmişdi. Ony qətirən belə na-ğıl edirdi:

«Çarptəmə əsnasında pylemjotyň syjy kyrtar-dı və o, qətirməq üçün qəl tərəfə qətməq cur'ətində

bylyndy; laqin başını, sənqərdən çıkarır-çıkarmaz qullə ilə vyryldy 1).

O həjətini, kommynizmin gələbəsi ygrynda fə-da etdi.

Rahat jat, əziz joldaz Fedja, 1917-ci ildəqi muzəffəriyyəət arzısınına 1920-ci ildə najil oldyk.

Rahat jat, Sən, parlak bir xatirə byrakarak biz-dən ayrıldın...

## Viktor Ençmen

Diribaz, zəqalt bir qənc idi. Orta məqtəb əə-jirdi idi. O inqiliscə bilirdi. Inqiliscə bilməsindən, 1919-cy il maj tə'tilində inkilab izi uçun qəzəl bir syrətdə istifadə etdi. O, inqilis saldatları, uçun onla-rın öz ana dillərində intibahnəmə jazdı. Önu alı-n-maz bir adam idi. Inkilabi suyr və cəsərət ony ittifaqı-mızın aktivləri sırasına köjyr. Tezliqə o Zəhər Komitəsi qatibliqinə seçilir (o vakt mən sədr idim). O fəal joldaz, həmişə qizli və ciddi dikkətliliq tələb edən izi iknə etməjirdi. O bolşeviq işjanları, və parti-zanlıqla alıqlı janmakda olan Dağıstana qətdi.

Ony zəif organizmi cəbhənin ağır və məzək-kətli həjətinə tab qətirə bilmədi. O, xəstələnərəq, xəstə bir halda Baqlıya dəndü və byrada zəfa tapa

1) Joldaz Fedjanın by sərəqzəətini mən birinci dəfə olarək 1921-ci ildə jazıb çap etdirmədim. İndi hədisəni mu-əjənələdirən bə'zi mə'lymat iləvə edərəq, byraja jenidən jər-lədirirəm.

bilməyib öldü. Azərbaycanın zıralaşması, ərəfəsində ölüm ony öz soyk agyzyına aldı. İzcı sıntıfının inkilab mubarəzəsi uçun çok zəjlər və'd edən Vitja məhv oldy. Inkilab mubarəzəsi və jəzajıznın ağır və əzablı zərājiti ony hələ çok qənc iqən jıkdı.

İnsanın kəlbi sızlayır....

Fə'al və iste'dadlı joldəz V. Ençmendan ittifaqlımlz məhrym kaldı.

### Vasili Frolov 1)

İttifaqlımlzın açlk fəalijjətinin ilq devrində bir çok bəzka qənc izçilər qibi Vasja da dogrydan-dogryja dəzqah bəzından aktiv komsomol izi ərsəsinə atılır

Frolov artıq Baql Komitəsində—iktisad zə'bəsi izçisi idi. O, Baql Məarif Zə'bəsinin sijasi tərbiyə bəlməsində bylynarak, sijasi tərbiyə izini qəniş bir syrətdə inqizaf etdirirdi. Kommyna evini—qəncilər uçun olan kommynist tərbiyəsi numynə evini—təzqil etməq izində bilavasitə olaraq fəal bir syrətdə iztirraq etmişdi.

By ev, istehsalatdan çkərilən az jəzli qəncilər uçun hazırlanırdı.

İttifaqlın və Baql Məarif Zə'bəsinin çocyk qimsəzizliqilə apardıqlı mubarəzəsində bəjuq jararlıqlklar qəstərdi. Byrzyazija kyrylyzynyın byrakmlz

1) 1921-ci il martın axırında öldürülmüşdür.

oldygy by mirasa o həjəcana kapılmadan bakmak iktidarına maliq idi.

Vasja ittifaqlın iste'dadlı izçi-əməqçisi olaraq, tezliqdə A L K Q I Baql Komitəsinin bəjuq və muhum zə'bələrindən olan iktisadi-hukyk zə'bəsinin mudiri olmyzdy.

By vəzifədə, o jalımlz bir neçə qun bylyndy. Əzunun çok məs'yl olan vəzifəsinin ilq qunlərində o, fəci bir syrətdə məhv oldy.

Jadımdadyr.

Qlunuz saat uç idi, biz Baql Komitəsində idiq, zəhərdə əqsi-inkilabçı musavatçılar tərəfindən isjan hazırlaması, xəbəri bizə çatdı. Baql Komitəsi, öz uzvlərinin çok kışmını hərbi əməlijjatda iztirraq etməq uçun xusysi vəzifə mufrazəsinə qəndərməqi və ittifaq izindən ötru jalımlz bir neçə adam saklamagı kərara aldı. Kalanların vəzifəsi by idi: onlar, əqsi-inkilabçı isjan qənişlənəcəqi təkdirdə, lazımi ilavə tədbirlər qərməli idilər.

Baql Komitəsi belə bir kərarı, V. Frolovyn əmrunun son akzamında kəbyl etmişdi.

Baql Komitəsinin iclası qecə jarıstına kədər yzandı. Bir çok bəzkaları, qibi o da əlində xusysi vəsikəsi bylynmadıqlı bir halda, zəhərin quçələrindən qəcməq məcbyrijjətidə kaldı.

Əqsi-inkilabçı çkizlərinin dəkikədən-dəkikəyə qəzəlilməsi karayl və muhafiz dəstələrinin sinirlərini ziddətlə qərqinləzdirmişdi. Karayllar və mu-

hafiz dəstələri haqqı, olaraq, karzılarına çıxkanlardan zühələnirlər. Vasjanın Zamaxı rajony quçələrin-dəqi millis muhafiz dəstəsinin atdığı, kырэын tələf etdi. Byrada bir xijanət mevcyd oldygy zənn edilirdi. Laqin belə dejildi. Musəlləh muhafiz dəstəsinin e'timadsızlığı, joldaz Frolovyn belə fəci bir ölümünə səbəb oldy.

Qədərli bir-bir təsaduf nəticəsində səbatlı, və iste'-dadlı, komsomolçylardan biri, — Baqı, Komitəsinin uzvu joldaz V. Frolov tələf oldy.

## QITABLN İÇİNDƏQILƏR.

	Səhifə
Mukəddəmə . . . . .	3
Muəllif tərəfindən . . . . .	5
Imperialist muharəbəsinin sonu . . . . .	7
Jeni səfərbərliq haqqında ilq xəbərlər . . . . .	8
İsjan! Talan! . . . . .	10
Fərarilər . . . . .	16
Fevraldan oktjabra dogry . . . . .	17
Qələbəq komsomolçylar . . . . .	18
Duzuncə tərlitiləri . . . . .	26
İzçi qəncələr ittifaqı, təşkil edirik . . . . .	29
İz metodları . . . . .	31
Birinci konferans . . . . .	32
Mart hadisələri . . . . .	33
Muhasərə edilmiş Baqıda . . . . .	38
Əsirliqdə . . . . .	44
Baqı jolynda . . . . .	50
İttifaqın ehjasi . . . . .	52
Bolşeviqlər isləjirlər . . . . .	56
Qizli jıgım . . . . .	57
Kommynist özəqi təşkil edirik . . . . .	60
Zitini çıkardıq . . . . .	64
Maj tə'tili . . . . .	65
Qəncələr ittifaqının konferansı . . . . .	67
Fırlına xəbəri qətirən karanky: . . . . .	70
Kaplynyn muhaqəmə edilməsi . . . . .	74
Kara irtica . . . . .	77
Çapçılarn iclası . . . . .	79
İlariqi qun . . . . .	83
İttifak izinin baharı . . . . .	94
Ölənların xatirəsi. Feodor İvanoviç Rodin . . . . .	97
Viktor Ençmən . . . . .	99
Vasili Frolov . . . . .	100





1929

268